

Do tohoto závěrečného svazku literárních prací vydávaných ve Spisech Boženy Němcové jsme zařadili vše, co se pro svůj nesourodý charakter nehodilo do žádného z dosavadních svazků, obsahujících práce ideově, obsahově i tvarově příbuzné. Svazek zahrnuje práce z let 1843—1861, tedy z celého tvůrčího období B. Němcové, z doby největšího vzepětí, ale i z doby, kdy se začíná stále naléhavěji hlásit úbytek tělesných sil i ochabování sil tvůrčích.

Přes všechny komposiční obtíže jsme se pokusili dát souboru zbylých prací určitý řád; svazek dělíme zhruba na dva větší celky: na práce původní a práce přeložené.

Původní práce jsou trojího druhu: práce, jež vyšly zcela bezpečně z pera B. Němcové, práce, jež tvoří, přes pochyby o autorství, dnes už téměř nedílnou součást díla, a konečně práce, jež zůstávají i nadále sporné.

Do prvního oddílu tohoto svazku zařazujeme *Básně* (z let 1843—1846, po případě z r. 1856), jimiž Božena Němcová zahájila svou literární činnost. Zařazujeme sem i překlady od autorky samé; varianty jiných autorů, vzniklé z censurních nebo z jiných důvodů, uvádíme v aparátu. — Do druhého oddílu jsme zařadili rukopisný zlomek novely *Urozený a neurozený* (1861). — Třetí oddíl, *Průzry ze života lidu*, dělí se vnitřně na část českou, jihoslovanskou a západní. Česká část zahrnuje feuilleton Národních novin *Prorocství lidu a výňatek z prorocství slepého mládence*, čtyři anekdotické práce, které otiskoval Havlíček pod společným záhlavím *Pro vyražení* ve Večerním listu Národních novin v roce 1849, a pohádku *Zklamaná naděje* (1856). Části jihoslovanské a západní jsme ponechali již vžitě pojmenování *Z jižních zemí slovanských* a *Ze západních zemí*; obsahují dva větší soubory pohádek, pověstí a článků lidovychovného rázu, práce z let 1857—1860, otiskované většinou v soudobých časopisech, zčásti v souborném litomyšlském vydání Augustově, některé až v posmrtném vydání Kobrově z let devadesátých. Obsahově sem patří i rukopisné *Poznámky pro Vojtěcha Náprstka*, jejichž přípravný materiál, zachovaný v zápiscích Němcové a uložený v literárním archivu Národního musea, dosud neotištěný, uvádíme v aparátu. — Do čtvrtého oddílu, označeného jako *Práce příležitostné*, zařazujeme rozsáhlý nekrolog o Josefu Frantovi Šumavském (1858) a dva t. zv. „domažlické listy“: zprávu o slavnosti, jež byla uspořádána v Domažlicích na paměť zemřelého Josefa Jungmanna (14. listopadu 1847) a svolání *Vlastenkám*. — Soubor původních prací uzavíráme čtyřmi více méně spornými pracemi Boženy Němcové, které tvoří tak v našem svazku pátý samostatný oddíl. Je to především *Kávová společnost*, u níž je autorství už tradičně pokládáno za nejméně sporné. Za nejpravděpodobnější bývá pokládáno autorství Němcové

u *Výkladu historie*, o autorství *Šalamouna Heršla* a *Květinomluvy* se mínění badatelů rozcházejí. Všecky tyto práce vyšly v roce 1855.

Základem našeho vydání u prací tištěných je vždy tisk vyšlý za života autorčina (ojediněle až po smrti, ale autorkou ještě pro tisk připravovaný), autorkou patrně i korigovaný (o zásadách redaktorů nemůžeme nic spolehlivého říci, protože se rukopisy většinou nedochovaly); u prací za života netištěných byl text pořízen přímo podle dochovaných rukopisů (*Urozený a neurozený*, *Poznámky pro Vojtěcha Náprstka*). Ojediněle u básně *Vodník* jsme dali před časopiseckým otiskem přednost pozdějšímu opisu, pořízenému autorkou samou a vylepšujícímu rytmus básně. Práce zahrnuté do tohoto svazku nevyšly za života autorčina knižně, s výjimkou *Veselského* a *Krolmusova* přetisku básně *Žezulka*. Bližší osudy prací podáváme v dalších poznámkách. U prací, jež autorka sama neoznačila, konstruovali jsme název buď sami, nebo jsme jej přejali od dřívějších vydavatelů. V textu tyto názvy zvláště neoznačujeme, ale zmiňujeme se o tom při podrobnějším popisu jednotlivých prací.

Do svazku nezařazujeme práce, jež byly až dosud pokládány za původní práce Němcové, na příklad stať *Učené ženy na Moravě*, kterou jako práci Němcové po prvé otiskla M. Gebauerová (*Sebrané spisy* XI) a přetiskl M. Novotný (*Dílo B. N.* XIV). Rukopis, chovaný v literárním archivu Národního musea, je totiž jen vlastnoruční *opis* cizího článku otiskčeného v *České včele* z r. 1846, str. 64, který se shoduje s originálem až na drobné opisovačské chyby Němcové. Na rozdíl od dřívějších vydání *Spisů* nezařazujeme sem také práce, u nichž nemáme dosud bezpečně zjištěno autorství Němcové a které nemůžeme zařadit ani mezi práce sporné. Jsou to zejména drobnější příspěvky otiskované anonymně v *Štěpnici* z r. 1855 a 1857 a v *Živě* z r. 1857.

Práce, které si Němcová zapsala do svých několika zápisníků (na příklad dřívějšími vydavateli pojmenované *Autobiografické poznámky*, *Životopisné poznámky*, *Aforistické poznámky o typických osobách*, *Poznámky ze zájezdu do Drážďan* a j.), budou s ostatními rukopisnými drobnostmi vydány v chystané edici *Zápisníků*.

B Á S N Ě

Božena Němcová zahájila svou literární činnost básněmi, jež byly otiskovány časopisecky v letech 1843—1846. Při řazení jednotlivých čísel jsme se v našem vydání přidrželi uspořádání Miloslava Novotného (*Dílo B. N.* I, 1928, XIV, 1930), tedy podle toho, jak byly básně časopisecky otiskovány, a ne podle jejich vzniku. Texty otiskujeme podle jejich časopiseckého otisku a přihlížíme přitom k vlastnoručnímu opisu básní, jež připojila Němcová k poznámkám o jejich vzniku.

Ženám českým je první uveřejněná báseň Boženy Němcové. Byla otištěna J. K. Tylem v Květech (5. dubna 1843, č. 27) a podepsána plným jménem. Poslední sloku básně přetiskl V. B. Nebeský jako ukázkou ve svém kritickém článku *Česká poesie* (Příloha k Věnci 1843, č. 3, str. 43) s tímto oceněním: „Však zapomenouti nesmím na paní, která nedávno se nám objevila, *Boženu Němcovou*, abych řekl ženského Tyrtaia, neboť její harfa zní rázně a vyzývá k povstání ku životu českému a do *svatých bojů míru*. Ona pěla to krásné slovo *Ženám českým* (Květy, čís. 27), a nedávno zavolala jadrným a zvučným hlasem pannám a ženám. Hrdá láska k vlasti povznesla ukončenou a mírnou duši paní k těmto rázným, skoro zmužilým, a přece tak panickým slovům.“ Podle M. Novotného (Dílo B. N. I, str. 229) báseň vznikla asi v březnu 1843. Václav Tille ve své monografii (B. Němcová, 1947, str. 48) shledává v básni vliv V. B. Nebeského i jeho textovou úpravu. Báseň byla cenzurována ve třetím verši čtvrté sloky. V zachovaném censurním výtisku čteme místo verše *ať z nich máme Břetislavy verš jako ondy Břetislavi*. Historisující verš se zdál upravovateli, jímž byl pravděpodobně redaktor Květů J. K. Tyl, pro cenzuru přijatelnější než verš aktualisovaný vlasteneckou výzvou.

Vodník vyšel v České včele (26. července 1844, č. 60). Vlastnoruční opis B. Němcové (z pozůstalosti F. L. Čelakovského v literárním archivu Národního musea), z něhož v našem vydání vycházíme, je podepsán plným jménem a datován: v Praze dne 7ho srpna 1844. Tištěný text v České včele se liší jen v druhém verši první sloky: *Úpava* místo *Opava*, v druhém verši třetí sloky: *slunečko* místo *sluníčko* a v prvním verši desáté sloky: *lilii* místo *lilji*.

Moje vlast byla napsána v roce 1844 a otištěna s plným jménem v Květech (17. srpna 1844, č. 99). Podle V. Tilla (B. Němcová, 1947, str. 51) upravoval báseň pro tisk Josef Čejka.

Touha vznikla rovněž v roce 1844, pravděpodobně na jaře nebo v časném létě, a byla otištěna v České včele (3. září 1844, č. 71). Báseň přeložila Němcová pravděpodobně pro svého otce do němčiny pod názvem *Sehnsucht* (viz níže).

Znamení vzniklo po básni Touha a bylo otištěno s plným jménem v Květech (7. září 1844, č. 108).

Hvězda má vznikla podle V. Tilla (B. Němcová, 1947, str. 61) asi v srpnu nebo v září r. 1844 po autorčině návštěvě Ratibořic anebo je ohlasem jejího rozchodu s V. B. Nebeským (srov. A. Novák, *Básně B. N. ve sborníku statí o jejím životě a díle Božena Němcová 1820—1863 z r. 1912*, str. 236). V druhém případě by byla napsána asi už na jaře téhož roku. Otištěna byla po prvé v České včele (4. října 1844, č. 80).

Žezulka, jedna z posledních básní B. Němcové, byla původně otištěna s plným jménem ve Veselského almanachu Horník II na rok 1845 v oddílu Ohlas lyry ženské, str. 202. Po druhé byla otištěna v Krolmusově sbírce Staročeských pověstí, zpěvů, her, obyčejů, slav-

ností a nápěvů, sv. I, 1845, str. 503 s podtitulem *od Bož. Němcové dle pověsti skládané*. Krolmusův otisk se liší 2. veršem 3. sloky *srdce mé at víc nepláče* a jiným grafickým obrazem veršů.

Zasnoubení je podle vzniku poslední báseň Němcové; byla otištěna s plným jménem v Květech (26. července 1845, č. 89).

Slavné ráno bylo napsáno v roce 1843. Vlastnoruční opis B. Němcové je dochován v pozůstalosti F. L. Čelakovského (literární archiv Národního musea). Báseň chtěl otisknout J. K. Tyl v Květech 9. srpna 1843, č. 63. Byla také již vysázena, ale zásahem censora Janka bylo její publikování znemožněno. Zveřejnil ji až K. Havlíček v České včele (6. listopadu 1846, č. 89).

V roce 1930 našel M. Novotný v Zinkově aukci (srov. Rozpravy Aventina V, 1929—1930, č. 28, str. 327—328) unikátní censurní výtisk z r. 1843, obsahující původní, necensurované znění, které se textově liší od otisku z roku 1846 v těchto verších: 3 zvoní, 16 z žen že českých, 19—20 Šárky, Vlasty a té bohy vzňaté / kněžny Libuše, věštkyňe svaté, 24 požeňnáním je svým zasvětila?, 34 mlč, 40 mocny, 42 Zřím zas slávy doby.

Antonii Bohuslavě Rajské je příležitostná báseň vzniklá těsně před 29. říjnem 1844. Němcová ji vložila mezi myrtové větvičky za okno v bytě Antonie Rajské, manželky F. L. Čelakovského. O darované básni se zmiňuje A. Rajská v dopise Čelakovskému z 29. října 1844 a posílá mu její opis. Báseň otiskl po prvé František Bílý ve své edici Korespondence a zápisky F. L. Čelakovského, sv. III, 1915, str. 237. Název jsme převzali z Díla B. N., sv. I.

Luzná noc je rukopisný opis básně připravené k slavnostnímu uvítání císaře Ferdinanda a císařovny Marie Anny v Praze 27. února 1856 u příležitosti jejich stříbrné svatby. Báseň měla být otištěna v albu, jež mělo být odevzdáno deputací představenstva města Prahy. K otištění básně v albu nedošlo, jako nedošlo k otištění i jiných českých příležitostných veršů, na příklad K. Vinařického, J. J. Kolára a j. Opis básně byl nalezen v pozůstalosti K. J. Erbeny, jenž příspěvky pro album shromažďoval a redigoval. Po prvé ji uveřejnil Čeněk Zíbrt s komentářem ve Vlčkově Osvětě 1911, str. 533—534.

Báseň otiskujeme podle opisu Erbenova, uloženého v literárním archivu Národního musea, od něhož se otisk Zíbrtův podstatně liší. Odlišnost Zíbrtova textu od Erbenova opisu si lze těžko vysvětlit. Je možné, že existuje ještě jiný Erbenův opis, který Zíbrt znal a který otiskl. Titulem Luzná noc označil báseň Antonín Grund ve své monografii o K. J. Erbenovi z r. 1935, str. 117. Erbenův nám známý opis je dvoulist velikosti 21,5 × 17,5 cm. V čele básně je místo nadpisu tužkou označeno číslo 13. V pravém horním rohu je jinou rukou (Erbenovou?) připsáno číslo 39; je to pravděpodobně pořadové číslo básni připravených pro album. Opis je — asi rukou censorovou — na všech stránkách škrtnut křížem červenou tužkou. Kromě toho jsou v opisu tyto Erbenovy škrty: 22 blíž <se>; 31 mi <vyhledejte>; 45 jenž, <kde>; 49 Jemu, <jenžto>.

Text Zíbrtův:

Luzná noc. — Jen stříbrolistí topolové
v svitu jasnobledé luny dýchají.
Ticho vše — jen roztoužení slavíkové
lásky žal i blaho hlasně jásají.
Bezoblačné po obloze luna pluje,
čistá luna s hvězdic lesklých myriadou,
nivy, háj i potok vábně ozařuje.
Prolívá jich spánek tajemstvenou vnadou,
každý keř i každou květinečku zlíbá,
až tím v přerozkošné sny je ukolíbá.

Vtom — hle viz! Kdož objevil se to tam v dáli?
Kých to postav, jak by nočních duchů, ples,
ježto roucha, jako z vzduchu tkaná, halí?
Aj, to vílek sbor, ples noční slaví dnes,
v bujně veselí a vroucí slast se noří.
Očka jejich <šlehajícím> rozvášněným ohněm hoří,
rdělé, půvabné jich líce plamen sálají,
hojné kadeře po šíji v vlnách splývají,
bujná nádra v letmém tanci slastí hárají:
tak se v divém chorovodu smějí, točí,
a <ž> vždy bujněj září jejich hvězdy, oči,
a vždy blíž a blíž se stáčí vílek sbor.
Slavíků tu zmlkne láskozpěvný chór,
ze sna probouzí se niva, zdroj i bor
a na divný zjev ten zírá s užasnutím.

Královna tu vil, jež pás má démantový,
káže ticho lehkým žezla pokynutím
a pak mluví sladce kouzlicími slovy:
„Svolala jsem vás, družice, víly milené,
k době vzácné, <veleslavným> <skvostným> slavené.
Kvapte, zapoleťte v nejladnější kraje,
vkradte se v ty nejvábnější světa ráje,
tam, kde rdí se růže nejkrásnější,
tam, kde hoří kvítí světa nejpestřejší;
vše ty čarovonné květy <snášejte> svívejte,
přerozkošně u věnec je splítejte.
A pak ponořte se v mořské tůně,
a v tom skrytém, divokrásném lůně
drahé, nejskvostnější perly hledejte,
s drahokamy do věnce je vsázejte:
jemu, jenž dnes <vzácnou> slavnou slavnost slaví,
k němuž s vroucí úctou hledí lidstva davy,

jenžto s tisícera zarmoucených očí
 strhl roušku slzí trpkých, bolestných,
 jenž kamkoli milostivě jenom kročí,
 blaho kouzlí na lících prv žalostných,
 jenž povznáší svatá místa k leposti,
 sám jsa zbožným, všem jest vzorem zbožnosti,
 jemu, jenžto umění a vědu <slavně> mile chrání,
 jemuž Dobrotivost krásně věncí skrání.
 Kvapte, víly, leťte, kvítí, perly sbírejte,
 jemu věnec nejkrásnější slávy svíjete!“

Sehnsucht je autorčin překlad básně Touha, otištěná v České včele (3. září 1844, č. 71). K rukopisu překladu připojila Němcová poznámku: *Das ist ein Gedicht, was ich von den meinen böhmischen ins Deutsche übersetzt habe*. V. Tille se domnívá, že Němcová přeložila básně pro svého otce (B. Němcová, 1947, str. 51), naproti tomu J. Kopal, který básně otiskl s komentářem po prvé v Časopisu pro moderní filologii II, 1912, str. 467—468, se domnívá, že básně byla určena přátelům ze Zaháně.

Rukopis psaný inkoustem (14×21 cm) je v Museu B. Němcové v České Skalici. V třetím verši šesté sloky je škrť: *wo <alle> die Lieben*.

V pozůstalosti F. L. Čelakovského nalezl r. 1930 M. Novotný fragment básně s názvem *Touha po rodném kraji*. Je psán rukou básníkovou a je to jakási varianta básně Touha. Od originálu se liší některými změnami, provedenými pravděpodobně Čelakovským pro školské potřeby; tak se stalo, že se básně původně milostná proměnila v básníkově zpracování v básně vlasteneckou. Čelakovského variantu otiskl po prvé M. Novotný v Díle B. N. XIV, str. 284. Rukopis Čelakovského, chovaný v literárním archivu Národního musea, se shoduje s textem Němcové v prvních dvou slokách (jen v druhém verši druhé sloky je *ditě* místo *děčko*), ostatní část, vlastní zpracování Čelakovského, zní:

Tu jsme sedly družky čilé
 na sedátko drnové,
 tam pod lípu medokvětnou,
 pod křoviny růžové.

Když nad námi slavík hudal
 v roztoužení milostném,
 duše naše rozplývaly
 v opojení blahotném.

Památníková básně pro syna Karla. Rukopisný lístek velikosti 10×10,5 cm, chovaný v Museu B. Němcové v České Skalici, je označen tužkou v pravém horním rohu číslem 106. Básně je psána inkoustem a je nepodepsaná. Je to překlad Čelakovského básně z Růže stolisté

(II. oddíl, č. 80), počínající veršem *Ať si jak chce moře zmttá*. M. Novotný se domnívá, že báseň byla přeložena pro syna Karla, který si za svého pobytu v Zahání pořizoval t. zv. štambuch, do něhož si dával podpisovat zaháňské a jiné přátele. Báseň pro tento štambuch byla přeložena pravděpodobně před 24. dubnem 1856, kdy Karel odjížděl z Prahy. Je-li toto datování správné, je památníková báseň pozdější než Luzná noc (napsaná před 27. únorem 1856), pokládaná dosud za poslední báseň Němcové, a je pravděpodobně i posledním pokusem o básnický překlad. Báseň by patřila do oddílu překladů, ale protože je to v tvorbě Němcové celkem ojedinělý případ přebásnění cizí látky a nadto překlad prozrazuje osobité pojetí, zařazujeme ji do tohoto oddílu. Báseň je tu otiskována po prvé. Název byl zvolen editorem. Text jsme doplnili v prvním verši třetí sloky slovem *Nacht*, které v rukopisu chybí.

Vznik svých básní vysvětluje Božena Němcová ve zvláštním komentáři *Několik básní Boženy Němcové*, který byl připojen k vlastnoručním opisům básní v sešitku uloženém v pozůstalosti Sofie Podlipské. Komentář otiskl po prvé Jeronym Holeček v *Časopisu pro moderní filologii* 1913, str. 258—260. Němcovou uváděná chronologie jednotlivých básní se však neshoduje s datem jejich skutečného vzniku. Zdá se, že Němcové šlo jen o to, aby zaznamenala, za jakých okolností a v jaké citové atmosféře její básně vznikaly. Ráz i forma komentáře — který zde přetiskujeme — tomu nasvědčují:

Několik básní Boženy Němcové

1. *Vodník*

V létě roku 1844.

Byli jsme na Žofíně — seděla jsem sama u zdi pod kaštany a dívala se na Vltavu — na obloze vysvítaly hvězdy jedna za druhou — a v duši mé vzpomínky se řadily jako perle v růženci. — Utěšené údolí domácí — mladiství moje — smrt krásného děčka v divoké Úpě; — chtělo se mně podívat se do té fantastické říše vodníkově. — A tak povstala ta báseň; jako by mně ji byl někdo pošeptával tam z té Vltavy.

2. *Touha*

Psáno na podzim roku 1844 po nemoci. Seděla jsem u okna a dívala se na bašty — všechny šli na procházku, já nemohla ještě ven. — Vzpomínky — rozjímání — náramná tesknota — byly původem této nepatrné básničky.

3. *Hvězda má*

Roku 1844 v říjnu. Vracela jsem se ve společnosti z procházky — šla jsem sama vzadu — hvězdnatá noc; na dalekém obzoru letí hvězda

dolů. — Milé a trudné myšlenky. Doma jsem ještě v 11 hodin napsala ty tři sloky.

4. *Moje vlast*

Roku 1844 z jara.

Dost špatné to verše — ale lepší jsem neuměla, jak mi právě samy napadly — bylo to po zdařené besedě a já plná vlasteneckého entusiasmu právě domů jsem se byla vrátila. — Co jsem psala, — to jsem také cítila.

5. *Znamení*

Rok 1843.

Upomínka na děvče milé, má kamarádka — krásná, nešťastná — milenec umřel — minula se s rozumem — umřela. Národní pověra to klepání na okno — dušička se loučí na cestě do nebe se všemi přáteli.

6. *Zasnoubení*

Roku 1845.

Na skále u Mělníka, nad Labem. — Vzpomínka na jedno drama ze života jedné rodiny — (jakých se často naskýtá). — Bylo to v noci; a v Mělníce hořelo; stáli jsme nad Labem a napadla mi ta nešťastná láska a ten bídný svět.

7. *Žežulka*

Rok 1845 z jara.

V Ratibořicích, mém domovu, — v lesíku na vršku — žežulka nade mnou kukala — a pode mnou ta nejrozkošnější krajina. — Tak mi napadla pověra lidu, ptát se kukačky — což jsem i já dělávala — na osud, — a než jsem odešla z lesa, napsala jsem na koleně olůvkem tyto verše.

8. *Slavné ráno*

Roku 1845.

Byli jsme na procházce — na Bílé hoře — přes Sv. Markétu vraceli jsme se domů — hvězdy se jen třpytily — šla jsem s Nebeským napřed — povídali jsme o minulosti, přítomnosti a budoucnosti našeho národu, a než jsme se rozešli, navrhnul Nebeský, abych se pokusila udělat báseň na ten předmět. Doma ještě rozjařena tou rozprávkou vážnou — a hlavu plnou myšlenek — sedla a psala jsem — a ráno dala báseň Čejkovi, ale rýmy kulhaly zle — musel opravovat. Chtěli ji dát do některého časopisu, ale censura slavné paměti ji nepropustila a teprv roku 1846 ji Havlíček vpašoval do Včely.

UROZENÝ A NEUROZENÝ

je rukopisný fragment životopisného románu. V rukopisném soupisu prací nazývá Němcová Urozeného a neurozeného *novelou*. (Srov. t. zv. „malý“ zápisník, str. 117b v literárním archivu Národního musea.)

Podle M. Novotného (Dílo B. N. V, str. 217) chystala Němcová tuto práci pro pátý svazek Augustova vydání svých spisů; Novotný nevyklučuje také možnost, že rukopis je fragment *Neveselé svatby*, kterou zamýšlela Němcová napsat pro druhý svazek Augustova vydání. Rukopis, uložený dnes v Museu B. Němcové v České Skalici, pochází ze sklonku roku 1861 a autorka v něm chtěla — podle některých badatelů — vypsát pravděpodobně svůj původ, jak svědčí životopisné narážky a poznámky na okraji rukopisu. K dokončení románu již nedošlo. Zlomek rukopisu vydal po prvé V. Tille v Topičově sborníku II (duben 1915), str. 295 — 308.

Rukopis, označený stránkami 27—39 (poslední list zůstává neoznačen), skládá se celkem ze 14 listů velikosti mezi 17,5 × 29,5 cm, z toho 5 listů je popsáno po jedné straně (kromě jediného, psaného tužkou, jsou všechny psány inkoustem), ostatní jsou popsány po obou stranách. V rukopise je několik vrstev škrty a přípisků. Jsou to jednak škrty vzniklé při psaní, nový (náhradní) text následuje bezprostředně za nimi, jednak přípisky a korektury provedené na okraji rukopisu, často obyčejnou tužkou. Vznikly pravděpodobně při novém čtení. Obojí pocházejí bezpečně z pera autorčina. Kromě nich je v rukopisu škrtno a podtrhováno červenou tužkou. Tyto škrty pokládáme za autorčiny (červené škrty autorčiny se vyskytují i v jiných jejích rukopisech), při čemž ovšem nevyklučujeme možnost pozdějšího zásahu badatelů nebo editorů. Tomu by nasvědčovala okolnost, že jednotlivá, červeně podtržená slova jsou jména vlastní či rodinná a mají úzký vztah k životním událostem. Je tedy možné, že podtržení červenou tužkou vzniklo zásahem těch, kteří hledali v textu životopisné narážky.

V následující části popisujeme rukopis. Ve špičatých závorkách jsou autorčiny škrty, v hranatých naše doplňky, přípisky uvádíme značkou *p*. Z přípisků uvádíme pouze takové, které věcně nebo stylisticky doplňují nebo zlepšují původní znění textu; přípisky, které text pouze korigují (doplňují na příklad slovo, které při chvatném psaní vypadlo), nezaznamenáváme. Tam, kde autorka prováděla podstatnější úpravu textu, přestylovala nebo měnila původně započatou koncepci (škrtnala i připisovala), uvádíme na prvním místě konečné znění textu, z kterého vychází otisk, a za závorkou] původní znění, případně i všechny fáze, při čemž znění naposled uvedené je podle originálu první. V závorkách obyčejných jsou pak ty části textu, které vznikly jako důsledek změn autorčiny stylisace a neharmonují proto s místem, jak bylo původně koncipováno a jak je uvedeno ve čteních předcházejících. Otazníkem v obyčejných závorkách označujeme naše nejisté čtení.

33, 3 obrok?] obrok a seno?; 4 To <k> si šel; sám] s tím druhým; 5 seno *p* na centy; 6 koupil *p* vždy; 7 několik až pěkného.] několik sena < (nečitelné slovo) že jim > bál se, aby <nezhub> nezchudl; 9 To] No ; bylo *p* tak; 10 <šel> zastavil se; vzal <mu> do hrstě; do hrstě *p* nedožraný;

obrok a *p* na; 14 ani *až* držel *p*; 15 a <pro> nabral; 16 a přesíval *až* plevy] <prosíl> a přesíval ho <až> tak, až nebyly v něm plevy; 23 od <tebe> té doby; 34, 1 všecko <, kon> uklidit; stačil *p* všechny; 2 podestlat *p* jim; 4 zamést <i že si chtěl za své>. Že <si> chtěl; hledat <, který by prý byl>; 6 Kým je *p* to; 7 odvázal si uprášenou zástěru a] vzpomněl si, že má špinavou zástěru i, *částečná oprava tužkou*; 8 a když si ji [uvázal], čekal, jestli přijdu] a čekal prý, jestli přijdu *částečná oprava tužkou*; 11 ještě obětovat. Do rána] ještě a do rána (musí); 12 ukliděno *až* pochválil;] ukliděny, aby měl pan hrabě ra[dost], až přijde ráno do konírny, (pochválil); 13 pochválil *až* pomohu ti.] pochválil <*p*> a já ti přitom pomohu. *částečná oprava tužkou*; 15 půjdeme si <koupit> pro obrok; 16 vždyť *až* poručil] má on pan hrabě dobré oko a ví hned, jestli který (?) hodný nebo neh[odný] (poručil); 18 na mě *p* přívětivě; 22 <To, co tuto> O tom, co; 24 vaši milost *až* poctivějšího] vaši milosti <uka> přesvědčiti, že jste měl poctivějšího *částečná oprava tužkou*, *oprava* vaši milosti *na* vaši milost *editorova*; 26—35, 15 *psáno tužkou*; 28 že dvakrát vaše milost] že jsem dvakrát s vaši milostí; 33 odpověděl jsem], že pro[to]; 34 jen <k> proto; 36 hudbu a *p* jejich krásný; 35, 5 <nejezdím s (nečitelné slovo)> projíždím se; 7 hrabě <dělá (?)>; 15 dole. <, A co dělá v té lóži, když si ji zastře?> ptal se jeden z hostů (?). „Co dělá? Sedne si (tři nečitelná slova) pohodlně do lenošky (nečitelné slovo), přehlídne si (nečitelné slovo) děj a>; 19 že <to> je to; 30 obrátím *až* schodům] sjeďu k hlavnímu vchodu; 36 na počátku *až* vstoupil *p*; 36, 3 A <vždyť> kdepak; 6 po ulici <okolo do[mů]> podél; 9 a ty krásné nápěvy *až* jsem] a co napotom hrál, to jsem; 11 velmi] tuze; 13 posílala *až* domů] poslala domů; jako *až* jezdí *p*; 14 nebyl bych slyšel] nebyl bych nic slyšel] neviděl bych nic a (slyšel); 15 to mě *p* tehdáž; 16 ani *až* nemohl] nemohl jsem celou [noc] ani usnout; tak mě <ustavičně> ty zvuky; 18 co <js> se; 19 použití umíš] použiješ; 20 šlechtickém] šlechtickým *oprava editorova*; 21 <jako ty>, kteří; 22 použití] tak použili; 27 Když jsem <šel večer> tedy; 28 vstal] vstali; 29 prosil *p* mě; rád] sám (?); 30 promluvil] mluvil; 32 štolbo, <všiml jste si toho děvčete, když jste se zmínil o tom, že se nesmíte ženit?>; 37 to *p* také; 37, 1—4 I povídal *až* domů.] Já vím, proto jsem to také řekl, aby se nekojili marnými nadějemi. Já nezapírám, když jsem ji poprvé viděl zde před hostincem na ulici, zalíbila se mi její čistota, a když jsem tam potom přišel a když jsem [se] od hospodského dověděl, že je to jejich neteř a že matka její vdova a že si <k> ji k sobě vzali, aby jim <k> při kuchyni a k posluze k ruce [byla], a když mně všecko vypovídal <j> o jejích ostatních dobrých vlastnostech, myslel jsem si, když jsem šel po večěři domů, kdybych měl; *v přípisu po straně za domů škrtnuto* : a konečně jsem mu řekl, že jsem viděl hned; 8 I <js> chtěl; 12 <na> k snídání; 15 <a tedy> i domníval; 19 <odpadla mně> znechutila; 30 ale <jíd> co jím; 36 koupím *až* hrozny *p*; 38, 1 když <od večere> *p* přijdu; 5 jaká *až* je] jak se vůbec stravuješ; 8 při tom *p* vaše milost; že mě <to> přijde; 9 z kteréhokoliv

hostince] z kterékoli hostinsk [?]; 11 aneb <k> čtyry; 12 když až dušené] že je zvěřina dušená; 15 nikdy <zase> nejím; kam chodím] kam jsem chodil i; 18 bytu mojí sestry *podtrženo červeně*; 19 odporučila. *Následující text je celý přeškrtnut šikmými čarami červenou tužkou. Škrtnuté místo je ohraničeno červenými křížky.* <Chléb to> Krajíček chleba to si vezmu vždy s sebou k obědu i večeri.“ „A proč ho s sebou neseš, cožpak (*pův.* copak) ho nedostaneš v hostinci?“ ptal se mě hrabě. — „Když jsem přišel do Vídně, nechtěl mně nikterak ten zdejší strojený chléb [chutnat]. I vzkázal jsem po otci kmotře, aby nám posílala domácí pečený chléb žitný; čtyry veliké bochníky a jeden malý bochník pro mě <;>. — A aby je posílala po mém bratru, tom vysloužilém vojáku, co je u otce, aby nám je přinesl v koši na zádech buď v sobotu <ráno> odpoledne, aneb v pondělí. Že <mu> dostane od cesty a kmotře peníze zaň že po něm (*pův.* kmotře že peníze *p* vždy) pošleme. <jak> <Myslím> <Uradil jsem se s> Sestra si pro svoji domácnost objednala také jeden bochník týdně a já zase pamatoval na Václava a Míchala, aby měli kousek záživného chleba a aby měli lacinější stravu a každý měsíc si několik zlatých uspořit si mohli. Také vrátný mě prosil, abych mu každý týden bochník objednal. A to by vaše milost [nevěřila], co je tu krajíčků z takového bochníka a když takový člověk nemusí jen 50 kr. [dát]. Kdyby jen v hospodě <z> tři krejčary dal za krajíček, jaký to při tom užitek, když si ho [ze] zvláštního bochníka [může] ukrojit. Potom když mě vaše milost přijmula a plat mně určila, rozpočítal jsem si, co mohu já (já *p*) na stravu si dát <; jak jsem také vaší milosti řekl), abych si každý měsíc několik (*pův.* něco) zlatých uspořil, a jak jsem si to zařídil, to jsem vaší milosti [řekl].; 23 — 24 Chléb až laciněji *p*; 25 i lokaj] a lokaj; 28 do ní] do toho; 29 máslo (<*nečitelné slovo*>); 31 do hospody jde] v hospodě sní; 32 <lokaj> komorník; 35 hostincích. *Následuje třířádkový škrť červenou tužkou: (nečitelné slovo)* <by se> <kde se předplácí na čtrnácte dní i na měsíc, kde je kolikero jídel a všecko za mnoho peněz. A když se potom připočte k tomu večere, víno i snídání, nezbylo by jim z měsíčního platu pranic a to; 35 dbát budou] budou dbát; 36 měsíc <k> několik; 37 z nás. *Následuje sedmapůlřádkový škrť červenou tužkou:* Za chléb odvede mně peníze i sestra i kočové i vrátný — a kmotrovi to přijde (*pův.* kmotře přijde to) doma také vhod, když si může peníze uložit do truhly, a potom na zimu trefí se, že potřebuje kmotra i kmotr<a> kožich a oděv, a mají peníze v záloze. Půdy jsou tam dobré a obilí mají dost. A já mám ten malý bochníček chleba také dost na celý týden, a když se někdy trefí, že <ne[chci]> mě omrzí jít k večeri pro nečas, aneb když vím, že vaše milost mě bude potřebovat, pošlu si Václava pro žejdlík vína <a>, kus sýra <dobrého> a mám také dobrou večeri. Za tyto posílky dám jim v neděli na holbu vína. —; 39, 3 ale <to by mě ale>; 5 daně <; císař má peněz dost> *p* za rok; 6 mohu upotřebiti] potřebuj[i]; 9 že až neposloužilo] že mně by kouření dobře neposloužilo] že tím pobýváním (dobře neposloužilo); slabá] slabé; 10—12 A radil mi až

vodou] a radil mi také, abych si navykl mýt prsa studenou vodou, i poslechl jsem ho a chodil se (*nečitelné slovo*)] A co [za] tabák dám, abych si raději dal za studené lázně, a tak jsem chodil celý ten měsíc se koupat; 13 dobře? *p* <ptal se mě hrabě>; 14—15 dělá až čerstvější.] dělá mně to dobře — Když se potom ustrojím a k snídání jdu, <cítím se jako> je mně ta [k] (?), cítím se čerstvější.] Cítím se po té studené lázni pružnější; 15 čerstvější. <No tedy se> <No tedy se jen myj [i]>; *Dále následuje 25 řádek přeškrtnutých napříč červenou tužkou*: Když jsem přišel k vaší milosti, zpozoroval jsem, že i Václav i Michal kouří. I nezapověděl jsem jim to hned první den, ale potom druhý den ptal jsem [se] jich, mnoho-li je ten tabák (*přív.* mnoho-li tabáku) za den stojí. — ‚Pět krejcarů,‘ odpověděli. I rozpočítal jsem jim to, že když je denně stojí pět krejcarů, týdně to dělá 40 kr., a <za> k těm čtyřiceti krejcarům když přidají ještě deset, že má každý bochník chleba (*přív.* má bochník), — tedy ať si to (to *p*) vypočítají, co to za měsíc dělá peněz (dělá peněz *p*). I uznali to sice (to sice *p*) za pravdu, ale namítali, že kouří vrátný také z dýmky a pan lokaj také a pan myslivec také a pan komorník že kouří cigára. ‚Ale před panem hrabětem neviděli jste žádného kouřit?‘ ptal jsem [se] jich. <Ne to> To prý ne. ‚Nu tedy když oni na to peněz nelitují, tedy jim tu radost dopřejte. Vy ale nemáte takový (takový *p*) plat jako oni (jako oni *p*), abyste mohli tolik peněz do roka do větru vyfoukat pro nic a za nic. — A vidíte, já bych si mohl lepší tabák koupit nežli vy, a já nekouřím a nebudete mě vidět nikdy kouřit (*přív.* nikde a žádný ani doma v mém pokoji.) A já jsem váš štolba, a když já to dobré uznávám, abyste si kouření odvykli — a peníze, co za tabák dáte, na prospěšnější vám věci obrátili —, tedy se to také musí stát. A kdyby jste si kouření (kouření *p*) navykli, zakouřili byste si leckdys v konírně při hlídce noční <zakouřili>, a potom když by pan hrabě <pan *p*> ráno sem přišel a cítil smrad tabákový (*přív.* tabáku), měl bych já to (to *p*) k zodpovídání, proč <t> vám to trpím.‘ Když jsem jim to zakázal, poslechlí a nyní to dobře uznávají, a (a *p*) když <se> <se> potom v pondělí ráno bratr chléb přinesl a nedopláceli na bochník jen 10 kr., děkovali mně (mně *p*). Oni si těch pět krejcarů nesměli nechat, ty mně museli každý den dát a já jsem ji[m] je schoval, aby se (a já až aby se *p*) přesvědčili, co <za to> si tím nekouřením uspořejí. I přičinil jsem se také, aby měli tu stravu lacinější, a proto jsem také netrpěl, aby zbytečně vyhazovali peníze.; 21 Když] Kdybys; 22 co <potřebuješ pro pana> dáváš; 23 dostane <vždy peníze> každý; 24 vyplaceny] vyplácené; 26 popele *p* na luh; 27 může si *p* též; 29 <ne> vodu; od vodařův] od vodaře; 31 <Ko> Prádlo; 32 košile až plátna] z hrubého plátna košile; Ale i <já> ode mě; 33 za *p* prádlo mnoho, ani za; prádlo *p* na účet; povídala, že] že; 35 a tedy] a tak; Ale slyšel jsem] Ale jak slyším lok[aje]; 36 štolbů <a kočů>; 40, 1 žluté prádlo] žluté a že <ka> <všecko> prádlo *p* a že; kartáčemi] kartáčují; 15 sestře *podtrženo červeně*; 19 mužovi *podtrženo červeně*; 20 se vezme celý kus plátna] se plátna vezme celý kus; 22 A já <zase> chci; 28 košile

<tenčí>; 29 sestra *podtrženo červeně*; 35 zajisté] zajistě; 41, 4 dopovědit] dopověditi; 7 když je *p* byla; 10 přinesl *p* mně; 11 láhev *až* sklenice] víno a nalil mně je do sklenice; 15 Terezce *podtrženo červeně*; 19 zalíbil <a>; 22 ty hosty] ty hosté *úprava editorova*; 24 se všim] ve [všem]; 26 neteř *podtrženo červeně*; 27 i čistotnosti] a čistotě; 28 svou *podtrženo červeně*; 35 tehďáž ptali] ptali hned z počátku.; 36 to samé řekl, co] to řekl, co] pravdu (jsem vám nucen byl říci); 42, 3 u *p* pana; 8 mne] mě; 12 Kdy to *p* ale; 16 aneb] anebo; 24 začala vyšívát] vyšívala; 32 mu <jak> kterak; 33 ale <nebu[dete]> nevím; 43, 3 K obědu] N[a oběd]; 5 těšil <a zvlášt když tam byl otec>; 7 ale] a; v neděli *p* <a ze [jména]>, *p* a když je tam i otec.; 8 zvláštního a *p* vždy; 10 švagr *podtrženo červeně*; do *p* blízké; na *p* černou; 11 rodičů *dvakrát podtrženo červeně*; S otcem *podtrženo červeně*; 12 Michal *podtrženo červeně*; i provází *až* Když] a také ho provází zase domů, a když; 13 a bratr *až* odveze] a to ho bratr ráno přiveze a zase odveze; 14 odveze. To] odveze. A to] odveze, a když; koupím *p* vždy; 15 tabáku; a] tabáku, co; 15—16 pochoutkou. To] pochoutkou, a to; na dvůr *p* <a> zapálí si dymku; Toník, synek sestřin *dvakrát podtrženo červeně*; 18 Michal *až* já *podtrženo červeně*, *z toho* Michal je starší *podtrženo dvakrát*; 21 sestra Kateřina *podtrženo červeně*; 23 ptala *až* se jmenuje] ptal se hrabě, jako by ho to jméno zajímalo. Matka moje *p* <(dvě nečitelná slova) a matka> jmenuje se; 26 ztloustla, ale sluší jí to *podtrženo červeně*; 29 říká otec] otec říká; 30 a já <těž> <j> ji mám také velmi rád <-ne[tajil]>. — Nikdy; 31 netajil <až>, ale; o té mojí známosti *až* nevěděla.] o té známosti mojí jsem jí dlouho nic nepověděl.; 33 tetka Terezčina *podtrženo červeně*; 34 <neby[vám]> nepřijdu; 35 oběd; že tam] oběd a že tam; 36 někdy *p* i; 44, 1 jim *p* tedy; 3 matce *podtrženo červeně*; 5 že tam s nimi přijdu] druhý den tam přijdu *p* <s nimi>; 7 matce *podtrženo červeně*; moje <dobré> známé; 8 ruku; i] ruku a; 10 Švagr nebyl *podtrženo červeně*; 11 s nimi *až* hovořila] s nimi do řeči a mluvila.; 16 matka *až* čokoládu *podtrženo červeně*; 19 Terezka *p* [se] upejpalá; 20 <Po> Toník; sedla si *p* i ona; 26 že líbám matce ruku *podtrženo červeně*; 27 pozdravily ji] dávaly jí sbohem; 30 Podle toho <se> nemůžete soudit; 31 službu, <to (nečitelné slovo)>; 36 samotnu doma nechat] samotnou nechat; 45, 7 líbí *p* Terezka; 8 to jsi *p* ty; sestra *p* <že se ona do tebe zamilovala, to mně není divný, ale že jsi se ty do>; 11 mračilo *podtrženo červeně*; 14 ptal jsem se] ptal se; co jí je <, že>; 15 Je jí *p* to; 20 Touto] Tou; 21 nabídl jsem jí, <aby> že; 24 přišel, <ž> povídala; 25 chce-li si <mé> moji; 27 i tetku i strýce *podtrženo červeně*; 28 trápí <, ale>. — I řekl; 29 a sestra *až* srozuměná] a sestra dala mně za dobře; 33 cožpak] copak; abych *až* dnem] mezi dnem abych tam šel; 34 <Ráno jel> Před polednem; 36 <a> večer; 46, 4 kdyby *až* věděla] tomu se musí udělat konec (matka věděla); matka *podtrženo červeně* s označenou vsuvkou a po straně připsáno také červenou tužkou a se vsuvkou prababička; 16 upokojená. *p* My; 19 u mne] tu; 29 postarala já, ale] postarala a; 36 oblékl] ustrojil; povídal <mi> mně; 37 oblékl] ustrojil; 47, 2 <A také> Bylo; 4 přál jsem si *až*

ušel] napadlo mě, že bych tomu mohl nejlépe ujít, kdybych poprosil vaši milost, aby jela někam na venek a vzala mě s sebou (*tři slova nečitelná*)] napadlo, že by se vaše; *v postranním přípisu nabrazujícím škrtnutý text za slovem* kdyby *nečitelný škrt* (si?); 6 moje se *p* druhé ráno; 8 vyplnit, až oddavky. *Podtrženo červeně*; 9—10 ptala až že *p*; 10 to až ráno,] právě to ráno to bylo; 19 znal... *další část rukopisu chybí*; 24 Jene, <t> nyní; 32 nechod *p* tam; ale *p* <do domů>; 33 vraty — <já mám svoje příčiny, proč> <nýbrž> vejdi; dveřmi <, u kterých jsi stál s kočárem. Ve dveřích uvidíš žlutý knoflík, na ten zatlač>, u nichž; 34 dveřím, <sáhni> obrať; 36 výklenku <sáhni> strč; nahmatneš <na dole>; železnou paličku] železný knoflík; *původní text vyškrabán*; 37 dívej se na dvře] otevrou <se> dvře; 48, 2 dvře ve zdi] dvře a vedle ve zdi] dvře a u nich ve zdi; 5 paní a ta <k>; 6 knihovny <paní, kde> a tam; 7 <Až> Když; 8 jmeno... *zde rukopis končí*.

PRÓZY ZE ŽIVOTA LIDU

Proroctví lidu a výňatek z proroctví slepého mládence. Bylo otištěno anonymně v Národních novinách jako feuilleton 18. ledna 1849 a bylo původně přisuzováno redaktoru Národních novin Karlu Havlíčkovi. Důkazem autorství Němcové je její vlastnoruční záznam v pozůstalosti J. V. Jahna (literární archiv Národního musea), otištěný M. Novotným po prvé v almanachu Jindy a nyní z roku 1928. Proroctví potvrzuje, že účast Němcové v Havlíčkových Národních novinách byla bohatší, než se původně myslelo.

Voják a rychtář. Patří mezi anekdoty, které pod záhlavím *Pro vyražení* začal od května 1849 otiskovat K. Havlíček ve Večerním listu, nově založené příloze svých Národních novin. Práce vyšla v 3. čísle z 21. května 1849 anonymně. Název anekdoty byl zvolen editorem.

Císař Josef a selka ze Šumavy. Vyšlo anonymně ve 4. čísle Večerního listu z 22. května 1849.

Maličký příběh o jezovitské pobožnosti v Čechách. Vyšlo anonymně jako úvodní článek Večerního listu v 6. čísle z 24. května 1849. Pro autorství Němcové by nasvědčovala její antipatie k jezuitům, táhnoucí se již od let. Srov. předbřeznový dopis B. Rajske psaný z Domažlic 14. února 1846: „Co zde v několika vesnicích pravá zkáza je, ten v peklo prokletý jezuitismus! Jsou zde nablízku dva jezuité od tak řečeného bratrstva, blázní! Ale nemáte pojmu, jak ti ubohý lid zbalamutili, do miziny přivedli, takže chodí jako bludné ovce. Ani pomyslit na to nechci, něku-li abych o tom psala. A toho stohlavého draka se nesmí žádný dotknout.“

Sedlák na vysokých školách. Vyšlo rovněž anonymně ve Večerním listu v 7. čísle z 25. května 1849.

Těmto čtyřem anekdotickým drobnostem, pokládaným dosud za

práce pravděpodobně, přisoudil autorství Němcové Václav Tille (B. Němcová, 1947, str. 109). Kromě těchto prací bylo ve Večerním listu pod tímž záhlavím otištěno ještě několik nepodepsaných drobností anekdotického rázu (na př. *Ukrutný brdina* z 18. května, *Voli co noční duchové* z 6. června a jedna anekdota bez názvu z 4. června), které by mohly být také z pera Němcové; pro tuto domněnku nemáme však pevné opory.

Zklamání naděje patří mezi práce, na něž se v průběhu vydávání Spisů Boženy Němcové teprve přišlo. Pohádka byla otištěna se šifrou *B. N.* ve Zlatých klasech III, 1856, str. 20—21 a publikována a komentována M. Laiskem v České literatuře I, 1953, str. 99—100.

Z jižních zemí slovanských. Pod tento společný název jsme zahrnuli práce Němcové z let 1857—1860; pod tímž názvem je otiskl M. Novotný v Díle B. N. XIV. Vydání Novotného má ještě německé překlady *Volkssagen aus der altslovinischen Mythologie von Ivan Trdina*, jež pořídila Němcová pro Kritische Blätter für Literatur und Kunst na rok 1858, a zlomkovitý *Srbský slovník*. Překlady ze staroslovinské mythologie jsme zařadili do oddílu překlady (viz str. 502); Srbský slovník bude otištěn v chystaných Zápisnicích Boženy Němcové.

Národní slavnost Slovinců v dolině Zilské v Korutanech. Vyšlo po prvé v Časopise Českého musea 1857, sv. III, str. 307—315. Poslední odstavec, počínající slovy *Při této příležitosti...*, byl v „pohrobním vydání“ u I. L. Kobra z roku 1891 vynechán, pravděpodobně pro svůj doplňující a věcně referující obsah. Soudíme však, že i tento odstavec, právě pro bezpečnou informovanost a hlavně podnětnost, vyšel z pera Němcové, a proto jej otiskujeme jako nedílnou součást celé stati. Všechny poznámky nebo překlady pod čarou v této stati i v ostatních pracích tohoto oddílu pocházejí od autorky.

Srbské pohádky vyšly po prvé v brněnském kalendáři Koleda VIII, 1858, str. 106—113. I když je v jejich podtitulu uvedeno, že je Němcová přeložila ze sbírky Vuka Karadžiče, jsou pro osobitě zpracování tradičně pokládány za původní a zcela samostatnou práci Němcové.

Báječný přírodopis. Oddíly 1—9 byly otištěny po prvé ve Sborníku učitelském na rok 1859 (vyšel r. 1858), str. 208—211. Ve vlastnoručním soupisu svých prací uvádí Němcová omylem, že tato práce vyšla ve Sborníku již v roce 1857. Oddíly 10 a 11 vyšly po prvé až v Augustově vydání Díla B. N., sv. VIII z r. 1863, str. 6—7.

Družičanje vyšlo s označením *N* v Štěpnici z r. 1859, č. IV, str. 56.

Pěstování růžového keře v Bulharsku vyšlo po prvé v Purkyňově Živě z r. 1860, sv. II, str. 119—122, s označením *Božena N.* K této definitivní verzi bylo nalezeno na rubu t. zv. druhého variantu rukopisného zlomku povídky Cesta z pouti (z rozhraní let 1859—1860) několik přípravných poznámek k otiskované stati (po prvé je publikoval

Zd. Záhoř v Časopise pro moderní filologii XIII, 1926, str. 34; rukopis poznámek je dnes nezvěstný):

„Na některých místech v Bulharsku sázejí a pěstují růže, z jichž květů převážejí známý pro libovůni svoji růžový olej (máslo šipcovo), drahocenný to výrobek, s kterým mnozí obchod <po> vedou po rozličných městech, široko daleko i do západní Evropy ho rozváží, kde <se> ho míchají s jinými oleji, do mýdla <a rozličné> dávají a <voňadel> do rozličných voňadel.“

Starobulharské prstonárodní názvosloví hvězd a větrů vyšlo po prvé rovněž v Purkyňově Živě z r. 1860, sv. II, str. 122—124, s označením *Božena N.*

Korutanská hádanka byla po prvé otištěna s názvem *Korutanská* v Štěpnici z r. 1859, č. I, str. 16 v oddíle nazvaném *Jiskry*, v němž byly otiskovány různé hádanky, pořekadla a rýmovačky. Zde otiskovala Němcová anonymně i své slovenské národní hádanky.

Jihoslovanské pohádky. Pod tímto názvem otiskujeme devět pohádek:

Královna hadů. Otištěno po prvé v Štěpnici z r. 1858, č. I, str. 6—7 anonymně s údajem: (*Ze slov[inské] Bčely*). V Augustově vydání, sv. III z r. 1863, je otištěna varianta tohoto znění:

Skoro po celém Slovinsku je pohádka o hadí královně známá. Mnoho podivného se o ní povídá, mezi jinými také tato přípovědka:

Mladá jedna pastýřka našla jedenkrát hada pod kříčkem ležeti od hladu umdleného. — Útrpně se naň za chvíli dívá, a poznavši, že je od hladu umdlen, začala rozvažovati, kterak by jej opět oživit mohla. — Tu najednou vzpomene si na hrneček s mlékem, který s sebou obyčejně na pastvu brávala. Vezme ho a hadovi *ponúkne*. I začne se had pomalu hýbati a mléko lízati. Když se dosyta napil, obcerstven a oživen pryč odlezl. Děvče šlo také po svém. —

Po nějakém čase přihodí se, že si jí chce jeden mladík za ženu vzíti. Ale otcí jejímu se to nelíbilo a nechtěl ho k sobě přijmouti proto, že nebyl tak bohat jako on, i pravil mu protož jedenkrát, že se nesmí opovážit o ruku dcery jeho prositi, dokud by stejného s ní bohatství neměl.

Od té doby ale všeliké štěstí kmeta opouštělo. Nehoda za nehodou ho stíhaly, až konečně padl do úplné nuzoty. — Povídalo se, že o půlnoci vždy ohnivý had po jeho poli se vláčí. — Chudý mladík naproti tomu si den ode dne pomáhal a bylo mu den ode dne lépe. Jeho jmění se očividně množilo. — Minuly tři léta a onen hrubec jde prosit o ruku dcery. — Tu bez výmluv otec její s radostí dovolil.

I vystrojila se hojná svatební hostina. Radostně a vesele točili se svobodní svatebníci v kole, an tu náhle přivleče se had, na jehož ocace krásná víla sedí. — Jak mezi hosté přijdou, obrátí se víla k nevěstě a přívětivě jí takto povídá:

„Ty, milá děvico, jsi mne od hladu zemdlenou mlékem obcerstvila

a napojila. Za to ti nyní chci vděčnost svoji prokázati!“ Po těch slovech vezme víla s hlavy zlatou korunku a do klína něžnému děvčeti ji položí — a zmizí. —

Od té doby panovalo požehnání v domě novomanželů a vše, co počali, šťastné bylo — šťastně se dařilo. — Buďme milosrdní. —

(O slovinských pohádkách srov. dopis Němcové M. Majarovi z 21. října 1857.)

Pohádka o Palečkovi. Otištěna s označením *B. N.* v Štěpnici z r. 1860, č. VII, str. 107—109.

O krásné pastorkyni. Otištěno s plným jménem v Nerudových Obrazech života II, z r. 1860, č. 1, str. 15—16.

Nemušti jazyk, Děvojka, vdovice a puštěnice, Dnes mně, zítra tobě, Děvojka rychlejší koně, Poklad, Starobulharské prikazky o Dědo-gospodu I—III. Všech šest pohádek bylo otištěno v Kobrově vydání Sebraných spisů *B. N.*, sv. IX z r. 1891.

Hry. Pod tímto názvem otiskujeme pět her:

Hra na železný most byla otištěna po prvé v Štěpnici z r. 1858, č. IV, str. 67—68.

Hra na oves vyšla v Štěpnici z r. 1858, č. VI, str. 82.

Hra na kohoutka vyšla v Štěpnici z r. 1858, č. VII, str. 98.

Hra děvčat na dyně vyšla v Štěpnici z r. 1858, č. VIII, str. 114.

Tělocvičná hra děvčat vyšla v Štěpnici z r. 1859, č. IV, str. 49—50.

Všechny hry byly podepsány značkou *B. N.*, jediné *Tělocvičná hra děvčat* vyšla anonymně.

Ze západních zemí:

Broskev, bohatství bývalé pusté dědiny. Vyšlo po prvé v Štěpnici z r. 1859, č. III, str. 23—25 s označením *B. N.*

Réva, bohatství bývalé pusté krajiny. Vyšlo po prvé v Štěpnici z r. 1859, č. III, str. 38—39, s označením *B. N.*

Marušeň. Vyšlo po prvé v Štěpnici z r. 1859, č. IV, str. 54—55, s označením *B. N.*

M. Novotný pokládá všechny tyto lidovýchovné práce za překlady (srov. Dílo *B. N.* XIV, str. 286), nemůže však rozhodnout, byly-li přeloženy přímo z franštiny nebo prostřednictvím němčiny. Pro nás je tato otázka celkem vedlejší; celé zpracování, sloh a slovník nasvědčují, že tu jde o parafráze cizích látek, které Němcová osobitým způsobem zpracovala a umělecky ztvárnila. Proto je také zařazujeme mezi původní práce, nevylučující ovšem omyl. Zato *Honba na lva*, u níž Němcová uvedla „z francouzského“, je zdá se jen překlad, a proto ji zařazujeme do oddílu překladů (viz str. 497).

Poznámky pro Vojtěcha Náprstka je rukopis napsaný po Náprstkově návratu z Ameriky, pravděpodobně na podzim r. 1859. Oddíl *Práce a plat služebnictva na venku* tvoří šest po obou stranách

inkoustem popsaných listů velikosti 20,5 × 13 cm, označených číslicemi I—VI. Oddíly: *Čeď měšťanská, Platy dělníků při hospodářství a Práce a platy v některých fabrikách* je patnáct dvoulistů velikosti 16,5 × 10,5 cm popsaných inkoustem po obou stranách a uložených v měkkých mramorovaných destičkách. Rukopisné škrty autorčiny, vzniklé hned při psaní, jsou nahrazovány následujícím textem. Dodatečných škrťů nebo doplňků není. Poznámky pod čarou jsou od autorky a kresbičky v textu jsou také z jejího pera. Autorské škrty a naše úpravy jsou na těchto stránkách:

139, 23 Husopasky, <a> pasačky; 31 věci; <ženským> mužským; 140, 8 maso a <koláče>; 16 radovánkách <i> hudba; 28 poloviny <se rozkrájí>; 141, 17 obyčejně <milou> milenku; 26 že <se> je radost se <po>dívat; 142, 1 trávničku <a dvěma>, zaváže; 2 zaváže <si> na prsou; 5 děvečka <ji> shrabuje; 15 musí <je> čistě; 17 aby <si> <ne> odpočinout; 19 hospodyně <se služkou> s děvečkou; 22 týče, <jsou> říkají; 23 více <kostí> hnátů; 25 10—12 [krát] do ruky; 26 bavorských <hranicích> a v Uhrích; 31 trpí. — V <některých> zachovalých; 34 ztahá <děvče>; 34 prádlo <ve mnohých> ve vesnicích; 143, 2 sklo <jako je> — na způsob; 3 od moždíře <utvořené>; 7 to vše <pod dohledem> je práce; 8 než <přij> se to vlákno; 12 kůžel; <a> z koudelce; sprádají <se> z vochlíček; 13 práce <slu> děveček; 33 denně <a to po kole> žati; 144, 5 bdění <lehne na pytle a> pospí si; 6 kartám; <a> stárek; 8 raději <bdělou> služky s sebou, <která> vědouce; 9 jako <každý> mlynář; 16 podobných, <hr> poněkud; 17 pracuje <tu> i zámožnější; 21 když <se> některá bába; 25 čeď <nejen> ovšem; a co <jím> jí nejmilejší; 32 pacholek. <Ona> Od božího; 33 ani <čtvrt hodiny> minutu; 34 musí <ruk> takřka; 35 dnem <si> odpočinouti; čtvrt hodinu <dokonce>. V zimě; 145, 1 kouřice, leč zdvihne-li se jeden neb druhý, aby utřel a nemajice; 2 nové <zastřkovati louče a> napalovati; 6 domažlickém <je způsob,> když jde <čeledín> ze služby, <že dost> od hospodyně; 27 Chůvy, <na venku> obyčejně; 146, 1 Někdy je <to> ustanoveno; 18 s nimi, <ač> a i paní; 25 děti a <starost> potom; 35 V některých [rodinách] dávají; 147, 11 A <toto> to; 26 proto, že <ho> je potom; 27 chránil, <ve> <jest> <když> zvlášť; 29 Později Vám <to> ještě; 30 nižší <od> u šlechticů; 148, 12 A kdyby se <jím> ani; 14 žencům <na> alespoň; 33 ke krmení <jen> pro svůj; 36 Od <dělání> kopání; 149, 8 jak <u pánů> v panských; tak <měšťanů> u menších hospodářů; 15 pracovat, <a ještě ke všemu> sice; 16 klestí <každý den> tolik; 20 ale <odvlí> odvlekla <již> mezi dnem; 21 tatík <mezi dnem> uchystá; 27 Sedlák <,který v> v tamějším; 29 statek; <ten> proto; 150, 14 pasou <po> na pokosených; 19 ještě <okoln> vesnický lid; 151, 4 pušek, <le> jen lovecké; 6 když <se loví> je hrabě; 9 jim <více> hodně; 33 při lovu <lehce ustrojeni> v lehkých kazajkách; 152, 2 k labužné <večeři> hostině; 11 kožené, <vysoké> přes kolena; 12 boty, bez<e>

podešvu; 15 mnoho chová <jí> se tam; kaprů, <do> i; 19 jeden[me]-
 citma; 21 vešlo, a <jeden> jiný; 24 veze, a <kdo> ten; přijímá, <ten>
 počítá; 153, 2 psa <v lese> dostanou; 11 sady, <ro> nejvíce; 22 náhod-
 ském <rozs> rozsazují se <nyní> od dvou <a> třech let; 24 Letos <utr>
 dostali; 154, 1 Jenom (*přív. Jeden; oprava editorova*) potřeba; 3 <a> aby
 se <mnoho> nevyšťavilo; 10 Hrušky se též [suší] a z méně; 24 do Peštu
 a <sice> hlavně; 25 mají <a>. V zimě; 28 také <na> v panských; 155, 3
 veliký, <a> hustý; 9 beztoho za <ně> košatinu; 20 mužští <do> ve ve-
 líkých; 24 jako <lab> pěníci; 30 mužští, ale <utr> přetrhnuté; 33 přijdou,
 a <mžikem> v okamžení; 156, 1 2000krát <za> v minutě; 3 ustavičně
 z<e> jednoho; 4 již <přibíhá> doběhl; 12 děvčata <je berou a> odbí-
 rají; 15 Část <se bílí> přize; též <bílí i> tam; sesouká se <na pun>
 a prodává; 24 <Platu> Děvčata; 35 Hlavní<m> stroj, dělaný; 36
 který má <na> měsíčně; 157, 6 která se <kupcům> obchodníkům;
 12 6 f. KM <ale z> v močárně; 19 týden; <a vyd> <te> cukrmaistr —
 jak <ho> jmenují toho, <co cukr> co při vaření; 37 stalo, <z nichž jedné>
 jimž; 158, 2 A <neměly> nedostaly; 3 U <máčení do síry> síření; 6 pat-
 náctiletá <a>, ze starších; 8 když <nemůže ta nebo ona> nemohou; 11
 demoralisovan(é)á děvčata; 14 jsou <to> sírkařky; 16 a <proto najímají
 se> <jich mnoho> <deset> tudy noclehují; 21 Také dělají, <nejvíce
 ženské> na venku; 23 1 f. r. č. <a musí> Přípravu; 24 Od lepenkových,
 <k> jichž mnohá; 32 poněvadž <je to> se to musí; 34 aneb <bar>
 strakaté; 35 úzkých. <Kousek 26 loket> Od kopy; 36 a kopa má 60
 <kousků — kousek> hlaviček; 37 loket; <v šířce prstu> to jsou kalouny;
 159, 3 děti, <kte> ty vydělají.

Některé části rukopisu otiskl jako ukázky M. Novotný v Národních
 listech r. 1930, a to 15. a 22. června a 13. července. Vcelku byl rukopis
 s tímto titulem otištěn Novotným v Díle B. N., XIV.

Na rubu rukopisu I. fragmentu *Cesty z poutí* se nalezl záznam k *Po-
 známkám* tohoto znění:

„... ženské <úšť> účastnější se při všech pracech mužů, vyjmouc
 orání. Kdyby viděli lidé některou orat, sběhla by se celá [ves] a házela
 na ni, neboť se říká, že jim umoří setbu. Ženské předou, tkají, síjou
 a zachází vůbec s konopím a lenem samy a také samy melou.“

Text otiskl po prvé Zd. Záhoř v Časopise pro moderní filologii XIII,
 1926, str. 34.

V t. zv. „malém“ zápisníku Boženy Němcové (literární archiv
 Národního musea) jsme našli přípravný materiál k Poznámkám pro
 Vojtěcha Náprstka, psaný tužkou, zčásti inkoustem. Je to několik
 kratších i delších záznamů k statím Práce a plat služebnictva na venku
 (rkp. str. 45b), Platy dělníků při hospodářství (rkp. str. 45, 45b, 46b,
 47, 48), Lovění ryb (rkp. str. 45), Vrchky (rkp. str. 122b) a Práce
 a platy v některých fabrikách (rkp. str. 51—52b). Tyto záznamy si po-
 řídila Němcová na podzim 1859 za své návštěvy u mužových příbuz-

ných v Novém Bydžově. Svědčí o tom mimo jiné seznam cestovních výloh v „malém“ zápisníku (rkp. str. 43b), zmínka o chlumeckém hraběti Kinském a o Mlíkosrbech, kde byla se synem Jaroslavem navštívit faráře F. Šafránka. V této době navštívila také naposled Skalici, odkud jsou čerpány poznámky o práci a platech v některých továrnách. Tyto materiálie, většinou to první verze k definitivnímu rukopisu, otiskujeme zde po prvé:

[*Práce a plat služebnictva na venku*]

⟨30 fr. a stravu na řepu u far. 36 fr. beze stravy u fabriky.⟩ ⟨Služba 30 — ⟨40⟩ 35 f. 15 loket na záhony lenu neb na brambory, což ji hospodář zdělá —⟩ Ve fabrice u Prahy.

⟨3 f. týdně beze stravy⟩

[*Platy dělníků při hospodářství*]

Mlatci 12tou měřici, kosci a ženci za [?] korec ⟨a když od časného rána až do tmy dělá, může i dva korce nažnout⟩ 2 šaj. se stravou nebo 30 kr. ⟨ženské žnečky hrabač[?] 25 se stravou 30 bez stravy⟩ dřevorubačové — 15 groš — ale dovoleno vzít si domů suché klestí — ale oni si vezmou celé otypky, donesou a vez...

Dřevorubači — baráčníci — obyčejně dělníci a sedláci smějou se jim, že baráčník, co si domů na zádech nepřinese, — nemá, ale sedlák že si to přiveze. —

Baráčník má jen barák — asi 1 — neb dva korce pole a ⟨k⟩ někdy kus najmutého — má kozu neb krávu — a chodí obyčejně na práci — s krávy orá. —

Chalupník má chalupu, má 15 korců polí má 2—3 krávy, ⟨potah⟩ aspoň jednoho koně neb krávy, kus louky a nenajímá se rád do práce. —

Sedlák má 100 i více korců polí, má svoji — má kolik kusů krav, koně, zkrátka bohatí jsou sedláci tu —

Pacholek selský platu 40—45—50 f., 2 košile — plátěné nohavice a někdy i boty.

Jeden kohout na 10 slepic — proto střílí se jen kohouty.

Zadínky (zadní strana ⟨dom⟩ stavení), s kterými se krmí bažanty, sedí tři neděle. —

Chování mladých bažantů vejcemí — hledání jich v dubnu — potom nasazení — z 1000 500 set — i 100 vajec za den — nejdřív jen bílek — potom žloutek — potom svítek a tak se krmí od Jana Nepomuck. a tak krmí se do Jakuba. Divoký jsou lepší. Myslivec má z každého polovic peněz, ale musí je za své peníze krmit.

Hon (⟨do⟩ léč⟨e⟩ zatahování —)

Jednají ⟨svz⟩ zvou se honci na lásku (také jedna věc za dovolení sbírat dříví) z té vesnice 40 — z oné 30 a tak sezve se i 300—400 honců a objednají se, aby v tu a tu hodinu stáli u mlíkosrbského kostelíčka. — Nyní ustanoví forstové okres, kde by se zaléčit mohlo, ustanoví totiž okres,

o němž vědí, že se v něm alespoň do 200—300 zajíců nalézají. Potom

rozejdou se z dvou stran forsty napřed, kteří

je vedou a rozestavují, 1 forst 10 honců na deset kroků dále honec — zase jeden forst a 10 honců a tak až se na druhém konci sejdou. To je zaléčení zatáhnouti <do> léč<e> se <staviti>. — Forstové, jsou-li přítom šlechtici, nemají flinty a honci mají jen hole — je-li jen hrabě, mají i forstové flinty. Obyčejně přijdou všickni a jen mládenec, aneb je-li hajný šikovní, zůstane doma. — Nyní vybouří se zajíci, někdy i srnec a páni střílí — dokud je léč široká, střílí se do okruhu, jak ale kruh se úží a stahuje, nechá se zajíc proběhnout a myslivec obrátí se od kruhu a strelí za ním od léče, aby žádného neporanil z honců. — Zastřelenou zvěř honci sbírají a na holích zavěšenou za pány nosí. — Když je léč uzavřená, ptá se jeden druhého, co zastřelil, a forst jeden to zapíše, potom položí honec zastřelenou zvěř řadou na zem, spočítá se a potom s těmi (*nečitelné slovo*) zavěsí se na vůz — třeba se i <také> někdy i za určený peníz prodá <aneb> několik kusů a ostatní doveze se do zámku. Lovci panští obyčejně lehce jsou ustrojeni, vysoké boty, kalhoty kožené a jen lehký přiléhající kabátek a klobouk nebo čepici — jak je po honbě, přiběhnou sloužící a přehodí přes ně plášť. — [Str. 45:] Srnec podle zrcadla vzadu, když shodí rohy. — Smějí se, když šlechtici srnu místo srnce zastřelí, ale myslivec když to dokáže, dostane notný výtopek. —

Dobrý lovec jednou rukou střílí. — Je tam dobré místo pro pana hraběte — je tam zvěře? Znamení k počátku? Ten vystřelí, který první zvěř spatří. Plat honců? Žádný.

Jägerrecht. — (Šlechtici mají třeba 7 pušek s sebou, které jim služebníci za nimi stojící podávají, takže odbíraje, druhou již zase bere.)

Nesmí žádný pes v lese jít, zastřelí ho. — Lov na kachny, na rybníček na lodkách. — Nabíjení s patronami. — Dvojky. —

Léč zatahují as v 11 hodin, a zatahují se třeba tři, takže lov do noci trvá a třeba 2000 zajíců se zastřelí. <Léče zatahují třeba> Přijde se třeba až na dvě míle v okruhu. —

[Lovení ryb]

Lov na ryby v podzim, listopad. — Mnoho kaprů, štik; kapr až pětadvacet liber vzácnost. — Lovci v kožených až po krk nohavicích a též i kožených botách nad kolena. — Zima. — Plat žádný, jen ryby. — Počítají se <někdy> nejdříve na váhu <kapr když přijde> Někdy přijde 10 — někdy 20 i 30 kusů na cent, někdy méně; od dvaceti počítá jedencitma, dvamecitma, třimecitma, čtyrmeцитma až do třiceti; u váhy se <zapisuje a o to, co váží> stojící hlasitě oznámí, mnoho-li kusů na cent <na vážený cent> se vešlo, a úředník to zapíše a tak při každé...

[*Vrchky*]

Vrchky — chytají do kornoutu krev a kolomaz — chytí se — strčí tam hlavu a zamaže si oči. Zabije ji a zobček odloupne — s kterým se prokáže. Za veverka, od níž též hubičku ukázati musí, 5 kr., za psa 8, za kočku 10 a za lišku 25 krejcarů dostane. —

[*Práce a platy v některých fabrikách*]

Skalická fabrika, přádelna. Blízko města. Pěkné stavení a krásně zřízené. Parostroj velmi krásný. I. Oddělení, kde se přebírá bavlna. Mnoho prachu, nezdravo. — Bavlna indická, americká; zpracuje se jí za týden 12—15 000 lib. — V prvním poschodí pokládá(jí) se surová bavlna na široké válce, <z pod> na nichž se <rozválí> nejprve rozválí v průhledné pláty a co pas tři čtyry prsty širo(ký)ce sesoukaný ze <pod nichž vychází> stroje vypaduje <a padá> do přichystaných plechových vysokých nádob. <Ty> Když jsou plny, utrhne se pas, podstaví jiná nádoba a naplněné ty nádoby (jako závěje sněhu) donesou se do druhého poschodí, kde se na strojích soukají v <tenčí> tlusté nitě. — V třetím poschodí soukají se do tenkosti vlasu. <Kaž> Cívky, na nichž nitě tlusté nasoukané jsou, zatáčejí se v minutě 200krát a tlustá nit <vine se stane se> sesouká se mžikem jako vlas. — Ve čtvrtém poschodí smotává se na strojích do předen<a> <předena shazují se potom>, a když se cívka prázdná, zastaví se stroj, <do> předena se smeknou, nastrčí plné cívky a stroj pracuje znova. Předena snesou se zase dolů a skládají se do pásem do stěníku, potom do předen a do balíku. Část se bílí a prodává <do> kupcům. — Hodiny k poznamenání práce. Hodiny ukazovatel, hlavně aby se vědělo, co se za den udělalo, — a podle toho platí se lid. — Dřívější leta když nebyly stroje tak dokonalé, potřebovalo se k práci 600 lidu a muselo se pracovat ve dne v noci, nyní jich pracuje jen 300 a jen ve dne v zimě od šesti do šesti, v letě od šesti do sedmi. — Nejnezdravější pracování je při přebírání surové bavlny, an ten prach velmi na prsa padá, potom ve čtvrtém poschodí <kde> pod samou střechou, kde v letě veliké horko, v zimě zase zima je; také je nepříjemný cit ustavičně třesení podlah a hučení mašin. Některá děvčata nevydrží tam dlouho a jen jediná je tam 23 let již. — Zemrou na suchotě. Pracuje tam většina děvčat a dětí. Práce děvčat vynáší týdně 2 f., někdy 3 f., mužských též tak; děti, jichž tam mnoho pracuje a nejvíce při soukání, dostávají jen 10 kr. Práce není těžká, ale unavná. Obyčejně řídí jediný tovaryš dva soukací stroje. Stojí uprostřed obou, musí se <toči> ustavičně obracet z jedné strany na druhou, neboť sotva odstrčil stroj na levé straně k němu běžící, již doběhl stroj na pravé straně — a tak to jde v největší — <mnohdy> Každý tovaryš má k poručí chlapce a ten řídí mnohdy stroje sám. —

Hlavním strojem, jež řídí jediný mašínista, uspořilo se i mnoho lidí i času. —

V Krkonoších <je>, jmenovitě okolo Trutnova, jsou <fabriky> přádelny na přízi lněnou, která se <buď řezná, buď sesoukaná a vybílená

kupcům prodává) kupcům, kteří s ní obchod vedou, <buď> buď řezná prodává na plátno, buď <sesoukaná na nit a> vybílená na nitě <a> plátno tak zvané bělopřezné. — Při těch dílnách lidé více zkusí než při bavlněných přádelnách, poněvadž se musí při lenu skoro ustavičně ve vlhku pracovat. — Zvláště těžkou práci mají dělníci v močárně; těm hníjou prsty u ruk i u nohou. — Při soukání vydělají 3—4 f. šaj. i 3 f. KM, v močárně 4—6 f. KM týdně. Čas práce je od 5 h. ráno do 7 h. večer, když je <mn> napilno, pracuje se i v noci. —

PRÁCE PŘÍLEŽITOSTNĚ

Josef Franta Šumavský. Vyšlo 1. ledna jako nekrolog v Šimáčkově Poslu z Prahy 1858, III, č. 1, str. 55—63. (J. F. Š. zemřel před vánocemi 1857.) Podepsáno plným jménem.

Domažlická slavnost na paměť Josefa Jungmanna s údajem z *kr. města Domažlic* a podepsaná šifrou *B. N.* byla otištěna v rubrice Domácí záležitosti v Pražských novinách 16. XII. 1847.

Vlastenkám! Provolání bylo otištěno se šifrou *B.* v Havlíčkových Národních novinách 26. VIII. 1848 za prozatímní odpovědné redakce J. S. Tomička. Je to výzva ke sbírkám pro bojující Charváty, kteří se r. 1848 dostali pod vedením bána Jelačice do ozbrojeného konfliktu s uherskou revoluční domobranou.

Oba „*domažlické listy*“ otiskl M. Novotný v Životě B. Němcové I, str. 268—269, II, str. 13.

V. Tille ve své monografii B. Němcová (1947, str. 108—112) přičítá Němcové autorství ještě několika příležitostných prací tištěných v Havlíčkových Národních novinách v roce 1849. Jsou to: nepodepsaná zpráva o násilnostech vojáků v době konstitučních svobod (1. března), odpověď na článek S. Kappra v Konstitutionelles Blatt aus Böhmen, v němž podepsaný *Bořivoj N.* dokazuje českost Prácheňska a Klátovska (11. dubna), zpráva o zkouškách žáků nymburské školy podepsaná šifrou *B* (14. srpna), a konečně dvě nepodepsané zprávy z 15. a 21. prosince o zázraku v Mcelích. Tyto práce otiskl M. Novotný v Díle B. N. XIV, str. 64—77. V našem vydání na ně pouze upozorňujeme, protože některé z nich psal Josef Němec a Božena Němcová je pouze upravovala, u jiných pak nemáme záruku, že je Němcová autorkou.

PRÁCE SPORNĚ

Do posledního oddílu zařazujeme práce, jež bývají pokládány za sporné anebo jejichž autorství nelze bezpečně prokázat.

Mezi ně patří především satirická Kávová společnost, vyšlá anonymně v Rachejtlich z r. 1855 ve 4. svazku na str. 33—42 za re-

dakce V. Č. Bendla. Od prvního knižního otisku z r. 1904, vyd. M. Gebauerovou (Sebr. spisy I, str. 231–242), a po Tillově výkladu v prvním vydání monografie B. Němcové, 1911, str. 95 a 161 bývá tradičně přisuzována Němcové, i když se o jejím bezpečném autorství dosud badatelé rozcházejí. Nejnověji snesl B. Havránek v doslovu k edici Povídek II (Národní knihovna z r. 1953, str. 304) několik závažných důvodů (na př. jedinečné umělecké mistrovství v satirickém šlehu, zhuštěnost a realistické prokreslení, častěji se vracející motiv „klepavých a vychloubačně povrchních paniček“, známý již z Národních báchorek z r. 1845, nebo „satiricky trefené paničky“ v povídce V zámku a v podzámčí a pod.), pro něž nelze o autorství Němcové pochybovat. Protože Kávová společnost tvoří už od let nedílnou součást díla Němcové, otiskujeme ji i v našem vydání jako práci nejméně spornou, ačkoli místo, kde se mluví s obdivem o paní Skalické (t. j. B. Němcové), by mohlo, podle M. Novotného, svědčit proti jejímu autorství. Na možnou předlohu ke Kávové společnosti (Jan Winkler, Beseda kávová), otištěnou v desátém ročníku Tylových Květů z r. 1843, č. 73, upozornil M. Heřman v České literatuře V, 1957, č. 3.

Druhá satirická drobnost Výklad historie, o jejímž autorství je nejméně pochyb, byla otištěna anonymně rovněž v Rachejtlích z r. 1855, sv. 3, na str. 49–53.

Třetí práce, o jejímž autorství jsou vyslovovány pochyby, je delší satirická povídka Šalamoun Heršl. Vyšla rovněž anonymně v Rachejtlích z r. 1855 ve sv. 3 na str. 3–14. Jako práci Němcové otiskl ji po prvé s doprovázející studií M. Novotný ve Slovesné vědě I, 1947 až 1948, str. 97–105 a tam také uvádí důvody (styl, folkloristické záliby, lokalisaci příběhu na Moravu) pro autorství Němcové. Naproti tomu Z. Havránková ve vydavatelských poznámkách k Povídkám II (Národní knihovna z r. 1953, str. 276) vidí právě v moravské lokalisaci důvod proti autorství Němcové, protože moravské prostředí bylo autorce celkem cizí a nikde se v jejím ostatním díle nevyskytuje. (Nově to potvrzuje i okolnost, že látka z moravského prostředí — Učené ženy na Moravě —, přisuzovaná dosud Němcové, byla M. Novotným zjištěna jako opis práce cizí.) Kromě toho Novotného domněnka o autorství, podepřená jen o policejní relaci (srov. cit. studii), je podle Z. Havránkové velmi sporná. Otiskujeme Šalamouna Heršla jako práci dubiosní knižně zde po prvé.

Nejnovější a nejpůvodnější slovanský Selam čili Květino-mluva vyšlo pod šifrou *B + H + V* v třetím svazku Rachejtlí na rok 1855, str. 37–41. M. Novotný v předmluvě k prvnímu otisku (novoroční tisk nakladatelství Kvasničky a Hampla v Praze 1948) přisuzuje účast na této společné práci přátel Hanuše Jurenky a Václava Čeňka Bendla i Boženy Němcové, a šifru *B + H + V* vykládá jako iniciály křestních jmen všech tří pracovníků. Svůj dohad opírá o skutečnost, že Němcová měla ráda květiny, že se vyznala v lidových tradicích, úslovích a pra-

nostikách vízících se k různým květinám, a že konečně její „některé výklady květinového symbolu jsou teskně žertovné a na osud její jako šité“, a domnívá se, že i když jen některá čísla pocházejí z jejího pera (na př. Aksamitník, Brambořík, Česnek, Fialka a pod.), patří tato práce do díla Němcové týmž právem jako Kávová společnost a Výklad historie, jež vyšly také anonymně a v týchž Rachejtlích. (Srov. Slovesná věda I, 1947—1948, str. 105.) Jako součást díla Boženy Němcové vychází tu Květinomluva po první.

PŘEKLADY

Překlady Boženy Němcové jsou doslova práce „zlých let“, jak nazval M. Novotný její překlady tří dramát (*Diblík, Pravzor Tartuffa, Vláda a láska*) ve XII. svazku svého vydání díla Boženy Němcové u Kvasničky a Hampla (1929). Jak víme z korespondence Němcové, vyvěrala její překladatelská činnost z nutnosti najít si vedlejší zdroj příjmů k beztak už skromnému živobytí. Platí to bez výjimky o všech překladech, zejména však o jejích překladech dramát.

První z nich, *Diblík, šotek z hor*, měl pod tímto názvem premiéru 18. února 1858 v tehdejší Stávovském divadle. Tiskem vyšel po první ve 34. svazku Divadelní bibliotéky, kterou vydával Jaroslav Pospíšil. Jeho titulní list zněl: *Diblík. Obraz venkovského života v pěti jednáních. Podle románu G. Sandové „La petite Fadette“ vzdělaný od Kar. Birch-Pfeifferové. Přeložil J. V. Frič. V Praze. Tisk a náklad Jarosl. Pospíšila. 1861.* — Vyšel tedy jen pod jménem J. V. Friče. Ve své korespondenci však Němcová doslova říká: „... já to Fričovi opravovala... Dobře to Frič přeložil, všecko použil, co jsem mu dala, ...“ Lokalisace dramatu na Českoskalicko do Boušina a Žernova, do krajiny mládí B. Němcové, různé národopisné podrobnosti, lidová frazeologie, to vše je na tomto dramatu dílo Němcové, nikoli J. V. Friče, a proto patří tento překlad do souboru prací B. Němcové.¹

Naše vydání je pořízeno podle uvedeného prvního knižního vydání tohoto překladu z r. 1861.

Druhé drama, *Pravzor Tartuffa (Das Urbild des Tartuffe)* z r. 1845 od K. F. Gutzkova, začala Němcová překládat v červnu r. 1857. Z její korespondence se dovídáme, že s překladem spěchala, neboť drama se mělo hrát už v říjnu 1857. Ve skutečnosti se však hrálo po první teprve 13. listopadu 1859 v Novoměstském divadle. — Naše vydání je pořízeno podle zachovaného rukopisu Němcové, který je uložen v Museu B. Němcové v České Skalici. Je to 26 dvojlistů a 4 listy, nesešité a nesvázané, formátu 26×21 cm. Listy mají zhruba 6,5 cm široký okraj na poznámky, doplňky a opravy, takže vlastní text zaujímá

¹ Viz studii Alberta Pražáka, *Vztah Němcové k mladé literatuře let padesátých*, sborník B. Němcová 1820—1862, Praha 1912, str. 184—206.

zhruba plochu 24×14 cm. Chybí titulní list, takže autograf začíná osobami hry. Z posledního dvojlistu je popsána jen třetina první strany. Kromě prvního listu jsou listy číslovány, druhý římskou II, další arabskými číslicemi psanými inkoustem až do listu 17 rukou Němcové, pak jinou rukou až do listu 35, při čemž listy 33 a 34 chybí, dále je řada římských číslic I—IV psaných tužkou, jimiž jsou číslovány jen dvojlisty, římskou V je označen volný list, potom následují arabské číslice tužkou psané 6—10, jimiž jsou označeny listy, číslo 11 má dvojlist, a poslední tři dvojlisty mají opět římské číslice I, II, III, psané tužkou. Toto nejednotné číslování zřejmě ukazuje etapy práce na překladu. — Chybějící text, který byl na ztracených listech 33 a 34, je v našem vydání nahrazen v drobnostech upraveným překladem M. Novotného z jeho vydání *Pravzoru Tartuffa* v jmenovaném už XII. svazku *Díla B. N.* (z r. 1929). V našem vydání je to strana 352, ř. 17 (*Neboť, pamatujte si, pánové ...*) až strana 355, ř. 27 (až po slovo *Jde*; od slov *ke dveřím* začíná opět vlastní rukopis Němcové).

V rukopise jsou dvě vrstvy zásahů: 1. opravy (od háčků a čárek nad písmeny až po celé věty) psané měkkým perem, světlejším inkoustem, vypsanou rukou. Asi v polovině 4. jednání přestávají; 2. opravy červenohnědou pastelovou tužkou, táhnoucí se celým dílem; ke konci jich přibývá. Některé z úprav provedených cizí rukou, ať inkoustem nebo červenou tužkou, Němcová obtáhla perem nebo slovo škrtnuté cizí rukou přeškrtnula ještě svým typickým způsobem. Přihlížíme pouze k těmto úpravám. V aparátu je označujeme jako *přijátá oprava*, po případě *přijátá oprava červenou tužkou*. Ojedinelé jsou v rukopise dodatečné opravy tužkou (*t*), z nichž některé provedla Němcová sama. Zkratkou *i. m.* označujeme přípisky na okraji.

Jednání první

298, 7 osobní *t*] tělesný; 300, 28 velmi skvěle] skvělý; 30 bych <ti jiný> *p* s tebou; 301, 7 kteří *až* kněži *p i. m.*; 9 onen šlechtný] šlechtný onen; 10 <onoho> všemohoucího; 11 volbu *až* truchlohře] o volbě látky k tvému kusu; 16 zkoumám, poslouchám] zkoumat, poslouchat; 18 našich <pobožníkůů> všemohoucích pobožníkůů, vrchní správce *p i. m.*; 24 se hlásiti hodlá] se hodlá hlásiti; 28 hlas mu dám] dám mu hlas; 29 Jak vidím, nebude] Nebudeť; 30 Při *až* čtení] Při dnešní průčetní zkoušce; 31 zničil] porazil (?); 33 od úřadu poručena *p i. m.*; zkušebná] průčetní; 36 či; 302, 3 dojem *až* paměti] dojem příliš v čerstvé paměti; 4 odložil *až* hodin] hlasování na několik hodin odložil; 6 pojďme] jděme; 16 se ti musí] musí se ti; Nenít zákona] Nestává zákona; se obcházel] *nečitelné*] ho kdo obcházel; 21 Co je?] Co jest?; 27—28 An *až* zákonů] An se tato báseň ani dle dávných pro drámy určených zákonů nedrží; 28—30 aniž si *až* osobovati] aniž si vystavováním *atd.* osobovati může *přijátá oprava*; 303, 2 královských

<herců>; 9 neodpovídá] mlče; 11 tragického konce se dočká] tragický obrat vezme; 14 nestatečnost] vady; 18 a 21 lepší] podařenější; 21 kdyby <je>; 304, 5 assyrského a babylonského] Assyrců a Babylonců *přijátá oprava*; 6 doby až blízkých] doby, osoby z našeho okolí (?)] doby, osoby vám blízké; 7 co bych tak řekl] co ti říci *přijátá oprava*; 11 by bylo] bylo by] je; nějakou] některou; 12 některou pošetilost] jednu z pošetilostí *přijátá oprava*; 26 pokrytce *červeně označeno a i. m.* pobožníků; potměšilce] plazila; 27 se vkrádá do rodin] do rodin se vkrádá; obrací až pokoře] oči vždy jen k nebi obrací <po>, o lásce a pokoře mluví *přijátá oprava*; 33 Děj až intrice] Děj musí se na nějaké intrice zakládati *přijátá oprava*; 37 Musí až povah] Musí v tom lidé *atd.* jednati; 305, 4 býti obrazem] obrazem býti; 5 vyličit až ukázati] tak vyličené, aby na ně prstem ukázati mohl; 11 Pokrytec *označeno červeně a i. m.* Svatoušek; 18 v celé] v celém *přijátá oprava*; 27 tušila] tušiti měla *přijátá oprava*; 28 plakala] plakat měla; 31 přichystáno] přichystané; 306, 9 Sem <vstup> do svatyně; 18 S udělením] S povolením; 20 pojd sem] sem pojd; 21 Chapelle] Mathieu; 29 přibývá i komičnosti] i komičnosti přibývá; 30 poctil svou návštěvou] vaší návštěvou poctil *přijátá oprava*; 307, 6 má <tu> čest; 13 všecka] každá; 14 <vy>znám; 16 Zdá se až prodloužiti] Zdá se, jako byste návštěvu vaši také prodloužiti chtěl] Zdá se, jako by návštěva vaše také; 21 Oba až na se] Oba zrození v Chalonsu vzal jste vy na se *přijato vepsané* jsme a *úprava pořádku slov*; 23 zase až koření] zase v soli a v koření obchod vedu *přijátá oprava*; 24 Vy jste byl] Byl jste *přijátá oprava*; 28 Jste velmi] Velmi jste; 32 svých] mých *přijátá oprava*; na <cestu> romantickou; 308, 11 převzítí až Mathieu] roli *atd.* převzítí; 13 <Jste> Trefil; 14 mou světenkou] mým světencem *přijátá oprava*; 22 <po>snídání; 25 patříme <mezi> k ctitelům; 28 světená až k deklamací] světená tak *atd.* k deklamací ukazuje *přijátá oprava*; 29 s dobrým] dobrým *přijátá oprava*; 36 svého] vašeho *přijátá oprava*; 309, 1 za hodné] za hodny; 12 jí řekl] řekl jí; 13 půjdeme k <panu> velikému; 19 Molièrovi] od Molièera; 25 zkušebné] průčetní; o kom] o čem; 28 pokrytci *označeno červeně a i. m.* pobožníci; 30 Jakže] Cože; 36 — potměšilci] Potměšilce] Plazila *úprava editorova*; 310, 8 <člověk> mohlo by se; pokrytce *červeně označeno a i. m.* svatouškové; 24—25 kus? <MADELEINE: Moje role> <MATHIEU: Madeleine, jakže se jmenuje ten kus?> MADELEINE; 27 CHAPELLE až jmenuje? *přeskrtno, ale podtrženo vlnovkou a v závorce za větou cizí rukou napsáno zůstane. Podle M. Novotného (str. 112) jde o zásah dramaturga, stejně jako při škartu v ř. 24—25. Doklady pro to nejsou*; 36 a v pěti až odpovědi] a za pět minut se titul dozvíte; 311, 21 večer] den; 34 jak až měšťanské] v šlechtické neb měšťanské; 312, 4 Molièrově] Molièrovým; hráti budu] hraji; 10 odhalení] odkrytí; pokrytce *červeně podtrženo a i. m.* svatouška; 14 Pokrytec *podtrženo červeně a i. m.* Svatoušek; 19 že až majetnost] že <šel> do trestnice šel, rozdělit svoji chudou majetnost; 22 To je roztomilé] Roztomilé; 24 pokrytec *červeně podtrženo a i. m.* svatoušek; 26 výslovně v roli stojí.] stojí v roli.; 31

a vytáhna], vytáhne; **313**, 4 pokrytec *červeně podtrženo a i. m.* svatoušek; 6 pravím] povídám; 7 Zakryla si <ním>; šiji *označeno červeně a i. m.* hříšná ňadra; snadno] lehko; 8 hříšným] smyslovým; 9 <se> ke mně; 13 Co, <hrají>; v Molièrově] v Molièrovým; 23—24 Lamoignon *až* představovat] Lamoignon zcela je pravzor Tartuffa jako u Molièra i oděv podobný i manýra jeho a takže ho musí herec představovat. *Psáno i. m. s označením, kam vsunout*; 26 Taková je tedy] To je tedy hosp~; ošklivá] šeredná; 30 svého] mého; 33 proměňuje] překládá] opakuje; v prózu] do prózy; **314**, 3 můj žiněný] mé žiněné; 24 obyčejného svého prostředku] obyčejný svůj prostředek *přijata oprava*; 33 naznačných *zde hvězdička a i. m.* die Stichwörter; **315**, 1 smys- <hříšnou> slů; 2 ošklivou *až* šiji] ošklivá, vнадná, černá, bílá ňadra] ošklivou, vнадnou, černou, bílou šiji *červeně označeno a i. m.* hříšná, krásná, ošklivá, černá, bílá ňadra; 14 že *až* předepsal] že mně slova předepsal; 15 rozkošná] roztomilá; 16 u slova komediantka *červená značka a ostatní až k* hříchu *doplněno i. m.*; 19 na <šest> zkoušku ; 20 <týhod> Gáže; 25 nevzdělává] nevzdělávalo; 36 Proč<pak> ne; **316**, 1 <k> na; 2 u slova trüffle *hvězdička a i. m.* lanýž, *pak škrtnuto*; 7 jen] mne; 23 Tato mladice] Tato mladá *zde červená značka a i. m.* O marnost! Hříšnice tato; 26 byste byl *až* umění] do Akademie krásných umění přijatu býti; 28 <byl> bys; 32 Dobré jítro] Mám čest; **317**, 2 <kolego> kolego; 3 byl] um; 17 ctnosti] ctnosti *červená značka a i. m.* nábožnosti; 23 pokrytce] jednoh[o] pokrytce *červená značka a i. m.* svatouška; 29 pobožné] ctnostné; 35 jí] to; **318**, 1 pokrytce] pobožnůstkáře] pokrytce *i. m.* pobožnůstkáře; 2 potměšilec] svatoušek] pokrytec *zde červená značka a i. m.* svatoušek; 8 zkušebné] průčetní; 9 pokrytce] pokrytce *i. m.* svatouška; 11 Že ho odhalí] Odhalí; 22 zásilku <těch>; **319**, 1 pokrytce] pobožnůstkáře] pokrytce *červená značka a i. m.* pobožnůstkáře; 5 musí se *až* držeti] musí <drž> šestnácte zkoušek držných býti; 6 <k> provozování; 12 s sebou.)] s sebou pryč.).

Jednání druhé

320, 8 předpokojí *t nad škrtem*] <předpokojí> revíru policie ? *i. m.*; 18 žádné] žádnou; 19 by vám posloužil] posloužití vám; 23—25 LEFÈVRE (stranou) *až* ARMANDE *psáno i. m. s označením, kam vložit*; 26 Známá *až* pane] <Víte> Bude vám povědomo, pane; **321**, 8 Přícházím] Jsem; 14 Dvoření vaše] Vaše zdvoři~; 18 své] naši; 19 osobní] tělesní; 24 není kabinet ministrův] je úřad, kde se *zde hvězdička a i. m. p* průvodní listy vydávají, — tu archiv je obecné policie — tamto <je sklad> sklad ukradených šátků kapesních, k nimž se doposud nikdo nehlásil, — onde krmí se psi bez obojků chycení. *Připisek i. m. neškrtnut*] není kabinet ministrův; 30 v sluch proměněn] sluchem; 35 kterým se rozžehuje] kterým rozžehuje se; **322**, 2 že nepochopitelným] že se nepochopitelným *úprava editorova*; 3 při páté] v páté;

13 by <se vst> tu; povstati] přisti; 18 A čeho až báti] A co by měl k obávání; 21 strašáky] nepřiznivce] nepřátele; 21—25 Kdyby se až náboženství *psáno i. m. s červenou značkou, kam vložit*; 22 se <to> donese; 23 a <do> uvede; 27 Příhoda] Pád tento *přijátá oprava*; povážlivá] povážlivý; 31 každé ráno] každého rána; 32 Někteří] Pravili jedni] Někteří; 33 kteří čistí] čistících] čistíce; 37—**323**, 2 Když ale až pultu] Když ale po krátkém odstranění se napovědy v třetím jednání při svém návratu do budy kníhy na pultě; 8 Bezpochyby <kramář> Mathieu; 13 odvráťte <od> bouři; 14—15 kdyby až zdrtila] kdyby <se spust> vypuknutí měla, <k zemi> ho zdrtila! *úprava editorova*; 16 Nesměle] Plaše; 27 Přednesu neprodleně ministroví] Neprodleně ministroví přednesu; **324**, 6 <Ale> Všechny; 10 na jeviště a —] na jeviště — a; 13 umělectvím <a>, to; 22 oknem] ven] na; 32 v Lakomci] lakomce; 34 Co mně bylo odcizeno?] Co se mi odcizilo?; **325**, 8 Nenávistník] Nenávistník lidu; 17 to <nějaký> jeden; 18 na cedule] na cedulích; **326**, 6 vězně] ho; 8 Vyslýchám] Já vyslýchám; 10 <z> jehož <odcizení> manuskript; 18 kusu toho] toho kusu; 20 měl] že; kníhu] rukopis; 25 nepochopitelným způsobem] způsobem nepochopitelným *opraveno červeným číslováním*; 31 pro <divadlo> umění; **327**, 8 vyšetří] prohlídne; 16 <Proslýchá se> <Jde po> Roznáší se; 19 není prvním] prvním není; 21 <vztahl> dotknul; 27 <nábož> ctnost; milujících] milovníků; 30 z těchto až kus] z těchto ctnost milujících duší; 32—33 Neotírala se až klíčnic.] Ne nadarmo se o mě otírala chvoštata klíčnic lóžních. *přijátá oprava*; **328**, 2 a <na> věčně; 16 <chvěje se> v zimničném; 17 rozčilen] dojat; 21 uvádí se] uvádějí mne; 28 *psáno cizí rukou*; **329**, 12 s slabými svými silami] slabými silami svými; 16 způsobech až dáno] způsobech. Svědectví mi dané; 21 vši chvály hodné] chválí <teb>; 24 chvále až není] chválu tu Chappelle nesly~; 27 <bezdu> nedůvodnou *škrtnuto červeně*; 35 svých] její; **330**, 2 a <myslím> očekávám; 12 dvěmi <dceruš> malými; 14 rodiny <muže, kt>; 18 důvěru <tak dalece>; jen <na jeho> <k>; 19 Přátelství, láska] Přátelství a láska; 25 mluvil. Konečně] mluvil, konečně <na>; 27 hanebník] hanebný; 31 byl <na nich> pomstíti; 36—37 patřily až toho] patřily, z rukou podvodníka toho jen almužnu pro ně dostat; **331**, 1 <v>stupoval; 2 nyní stojí] stojí nyní; 6 <postavil> ustanovil; 7 pořádku <bojo>; 9 k <službě> prospěchu; 22 druhu <ze běhati>; 28 zvláště] především; 32 slyšel] použil; **332**, 2 z jaké <je> látky; 2 do ruky, <potahu> <nat> <ta> nejdřív <pomalu>; 4 mladé děvče] mladá selka; 6 Pro umučenou hodinu] <Pro> Umučená hodino; 30 lidem v spánku pohříženým] tam, kde lidé v; 31 Tato] právě minulá; 33 Odpusťte, že se poroučím] Mějte mne omluvena, když se poroučeti musím; **333**, 6 ponoukání] žaloby; 24 dobročinná] štědrá *přijátá oprava*; 26 postavil] zastavil; 28 jdou] jde; starosti] řízení; 30 Myslíte] Nacházíte *přijátá oprava*; 31 nevěřím již] nemám již víry k] nemám již důvěru k; 33 oplýváte věrou] bohatý jste na víru *přijátá oprava*; **334**, 3 <s>tropí;

10 ostříhuje] ostříhá; 14 naši <sat> <nynější> moderní; 17 nepříjemné vyřízení] nepříjemnou komisí; 30 počet <počest>; 31 sedmdesát <dobře počítaných>; abych vám podal] podati vám; 32 se přimluvil] se u vás přimluvíti; 35 clo se platilo] daň se platila; **335**, 2 šátky <z>; 8 <vskutku se> nepamatují se; dobře] jasně; 15 Zápověď <Tar>; 19 že <to> by ve <ce>; 22 pořádku] dobré věci; 26 Kdo (?)] Koho; jeden] jednoho *přijátá oprava*; 28 který ale <takořka> celou stranu <zastupuje> <representuje>; 30 měšťanů <cítí se>; 35 Lamoignone. <LAMOIGNON. Já nemám s takovým světáctvím žádného činění.>; **336**, 1 je skalopevná] jako skála pevná je; dobrá <naše> věc; 5 dejte] sdělte *přijátá oprava*; 18 ještě až vám] já ještě jednou vám *opraveno číslicemi*] já vám ještě jednou; 19 sedmdesátí] sedmdesátim *přijátá oprava*; z nejprvnějších] prvním; 20 <již> byl řekl; 23 má až k napodobování] má mnoho ducha míti *atd.*] má mnoho *atd.* k napodobování míti *přijátá oprava*; 26 vy <sám>; 30 <Neví-li> Nevíte; 34 Molière až tropiti] Molière nebude <se> z *atd.* si tropiti; si *vepsala na druhé místo cizí ruka*, *Němcová přepsala*; **337**, 4 kterou <četl>; 9 <Kdo> Diafoirus; 11 nedouk] neumělec; 12 bylo] stávalo; 13 nesvědomitý až latiny] bezsvědomitý] bezsvědomský (?) kuchyňský latinkář; 14—16 který až smoly] který od fakulty *atd.* smoly, pochvalu obdržel; 17 budou <muset>; 17—18 jak se až vyhodí] který v nemocnici se ukáže, toho dveřmi vyhodí; 25 Ještě] A ještě; 27 spolu až květou] s lékárníkem pospolu <nejlépe> květou; když nemocní] když je nemocným zle; 28 <A> Purgon; 30 lekvařemi] lekvary *přijátá oprava*; 34 Nemocný] Nemocného; 35 od <šarlatána> dryáčníka; **338**, 11 <litoval> bylo by mně líto; 16 huissierem] huissier <((čti usje))>; u nejvyššího] při nejvyšším; 30 dvou set] dvě stě; **339**, 1 Ve čtyřech jednáních] Po čtvero jednání; 3 v pátém <jednání>; 4 cizé dědictví podvodem] podvodem cizé dědictví; 18 tu] to; 24 o čem mluví] jaké řeči vede; 26 Čtete] Čtete si; 31 popouzeti] popudit <Na>; obracím] obracuji *přijátá oprava*; 32 vykládá] tu vykládal; 33 kteréž] kterouž; **340**, 2 cítil do smrti] do smrti cítil; 4 že Molière i stav] že se Molière i v tom zkusí učiniti; notářský] notářů a huissierů; 5 divadlu <jisté meze>; 7 když při prohraje] když <proces> prohraje při; 12 způsobem — <avšak> p <to jest>; 15—16 já sám nenáležím] aniž já sám náležím *přijátá oprava*; 17 víte] znáte; 18 <ačkoliv> zaujat; <administraci> správou; 19 což až zdržuje] že sám mnoho čísti nemůže; 20 živý <a svobodný>; pro <zájmy> umění; Molière miluje] a (?) miluje Molière; 28 <nalézá> pikantně] pikantní <*nečitelné slovo*, *M. Novotný čte poukázka*>; 36 srdce jeho] jeho srdce; **341**, 1 <Avšak se> Chvalořeč; 4 jeví] vyslovuje se; že <mu> je; 8 prozrazuje málo taktu] málo taktu prozrazuje; 10 je <do> až podnes <na roz>; asi] souditi; 12 spolicích] spolkách *přijátá oprava červenou tužkou*; co si má] <cestu> co by si měl; 17—18 dovolil až zásady] dovolil ukryté v jeho nitru <zás> theorie a zásady prohlašovati *přijátá oprava červenou tužkou*; 22 oznamte <bez>; 23 nakloněna až člověčenstva] nakloněna *atd.* pomýšleti *přijátá oprava červenou tužkou*.

342, 6 Minuta po minutě ubíhá] Minuta uchází za minutou *přijátá oprava*; 7 se jí *až* ochrance] se jí královský *atd.* obírá; 25 pánovi] *nečitelné slovo*, *M. Novotný čte dala*; 343, 21 že <co>; 33 přicházeti <krále>; 35 od <vašnost (?)>; 345, 34 výtečných rolí] výtečné role; 35 činí nepopulárním] nepopulárním činí; 37 <proč> k čemu; 346, 2 měly *až* běhu] měly přirozenému *atd.* zanechat; 5 aby <se>; 19 vejde] vchází; 24—25 *přeskrtáno téměř k nečitelnosti a cizí rukou připsáno* Vede mne sem touha, abych opět spatřil Vaši Majestátnost po návratu z Versaillu v dobrém zdraví a mladistvé kráse; 347, 1 pařížského *až* představovati] pařížského na *atd.* se měla; 7 Může-li *až* se falešná] Může-li pak se jedinká pobožná duše, když ctností se falešná; 20 díky *až* poddaných] své díky vzdaly za potlačení Tart~; 26 Deputace *až* přáti] Deputace, která přichází mně štěstí přáti] Deputace, která mně štěstí přeje; 27 ten směšný průvod] to směšné průvodnictvo; 28 <Zajisté> Kdyby; 348, 8 — ne —] ale; 11—12 dovoliti *až* i vědu?] dovoliti smí, každý stav, každou živnost, každé umění i vědu v posměch uváděti? *přijátá oprava červenou tužkou*; 15 brojiti proti] se vzpírat; 16 jediný jest] jest jediný; 18—19 zponenáhla *až* vědu] znenáhla každé *atd.* snížit; 20 klesne důvěra] nebude důvěry; 21 <majestnost> Sire; 22 padati] mřít; 26 zbaví Francouzsko obyvatelstva] Francouzsko lidnatosti zbaví *přijátá oprava*; 27 A <což> vy; 28—29 zavede *až* pře] nebezpečná móda ve Francouzsku zavede procese nevěsti *přijátá oprava*; 32 pařížští <snášeji> po mnoho let] od mnoha <let> rokův *přijátá oprava*; 33 metával] metal; 34 Ačkoliv *až* trpěla] Ačkoliv cítili, že jejich praxe těmito hádkami mnoho utrpěla; 349, 11—12 když se *až* nepozná] když ho člověk na první pohled co takového nepozná; 12 ve jméno Aristotelovo] ve jménu Aristotelovu; 15 dostalo cti] té cti] <té> ta čest dostala; 16 směly obléhati] <vznes> obléhati směly; 20 dostalo cti] té cti dostalo] ta čest stala; 23 tenkrát] tehdáž; 25 <Tehdáž> Tenkrát; 27 jste <Molièra> do ní ještě <nepři>; 31 těchto <zákonů>; 35 <odvrat> odejmula; 36 držeti více] více a *nečitelné, asi nedopsané slovo*; 37 italských <vzorů>; 350, 1 <na> místo; 2 <s odpuštěním —> na ulici; 3 <kterých> jakýchž; 4 řeči] řečí; 5 řeči] řečí; k <měs> obyčejné; 13 přibližuje se Elmíře] blíží se Elmí~?; s dvojsmyslným] dvojsmyslným *úprava editorova*; 18 odstrkuje] odhání; Elmířina šátku] šátku Elmířina; 23 Scéna <ta>; 26 Nebudu] Nemluvím, Sire; 27 dovolil *až* pravidlům] dovolil na tomto místě udělati proti; 32 v němž *až* jedná] kde je o tom obšírné pojednání; 36 přečtu] budu číst; začnu] ji budu; 37 <Já> Jsem; 351, 9 mému] moje; 10 hrozí] znamená (?); 17 Mluvte s těmi pány] K těm pánům; 24 obdrží] dost~; 29 cítelem <je pravých zájmů>; 32 a komedie <je>; 352, 4 od toho] od kterého; 10 rádců] rádcové; 11 Slyšeli jste] Slyšíte; 13 abyste] aby jen; 16 zapověditi nemohu] nemohu zapověditi <Dobré jitro! (Odejde.)>; 355, 33 je] ho; 356, 14 k sňatku

našeho ředitele] k svatbě našeho direktora; 15 povídám *škrtnuto, snad cizí rukou*; 16 dále] přece; 17 <se ožení> Molière; 24—25 že jsem *až* záležitostmi] že jsem tak dlouho *atd.* se obíral *přijátá oprava červenou tužkou*; 30 Dostal] Dal] Je posel; ponaučení] instrukce; 33 že má zvláštní] že má míti zvláštní; **357**, 11 Ředitel] Direktor; 27 zřejmý účel] zřejmý ten účel *přijátá oprava*; 30 než] jen; Já mám *až* zprávy] Mně se doneslo <d> zcela něco jiného; 32 si] měl; **358**, 3 chvalitebný *až* vytknul] chvalitebný účel takový byl vytknul; 29 poněvadž] že; 35 jinak] na jiný způsob; **359**, 2 Učenci *vepsáno cizí rukou do mezey, kterou N. udělala, nenalézajíc pravděpodobně při překládání vhodný výraz*; 3 šťastna] šťastného; 12 <Já> Molière; 13 <ad> právníkům; 19 místa <v Tartuff>; 22 <celek> v celku; 25 když vy Tartuffa] když Tartuffa *přijátá oprava červenou tužkou*; 34 je] jde; **360**, 4 Musíte uznat] Uznáte; 21 zdáli] zevzdáli; 34 jaký bude] jak vypadne; **361**, 10 Útoky] Nápady *přijátá oprava*; 12 Útoky] Nápady *přijátá oprava*; 23 že Ludvík Čtrnáctý] Ludvík Čtrnáctý že; 29 král <je> rychle; **362**, 20 vyřídte <jim tam>; aby se] <aby> p <že> se; 21 cedule *až* vydaly] cedule <s černým> s černým okrajem vyd.; 23 do záře <svítilen> světél *zde hvězdička a i. m. vor die Lampen*; 24 se slzavým] slzavým *editorem přejatá cizí úprava*; jim <odpovím> <budu>; 25 Mathieu <Lid bude>; šátek) <Lid bude> *nad tím <nečitelné>*; 34 roznítím] vzbouřím; **363**, 20 počátek] začátek.

Jednání čtvrté

364, 3 náležící] náležející; 10 u mé] u mojí; 12 to] toto; 18 nehraje *až* dnes] dnes večer snad nehraje; 21 Čeká <dosavad> do<po>-sud; 26—27 abyste *až* herce] abyste se mezi *atd.* dal; 27 královské <herce>; **365**, 12 osvětlení] osvětlení; 17 <Listiny> Spisy; 28 připravil *až* los] krásnější los vám připravil; 29 takový, jakého] kterého] jakého; jste <tak velice>; 36 <Jak> <Co> Jak vám; přišlo] padlo; **366**, 4 váš] tvůj; 6 které nemohu vyzradit] a já mám své příčiny nevyzradit je; 9 <Tvů> Otec; 13 zemřela za krátký čas] následovala ho z (?); 19 <já> znal; 21 <Mů> otec; 24 herci! <Licho>; 26 Otec <můj>; 28 hodné *až* přátele] hodných i <falešný> daremných přátel *přijátá oprava*; 29 bohat] bohatý; 30 z jeho] mezi jeho; byl nejzlomyslnější] byl ten nejzlomyslnější *přijátá oprava červenou tužkou*; 33 <otce> okradl; 34 odešel <a je>; <je> má býti; **367**, 7 <na> k takové; 10 udělal <obr>; 12 <ne(?)> Nikoli!; 15 <Lžeš> Nelžeš?; 25 Moji čistou matku] Moje čistá matka] Moje matka; 26 k <té> Elmiře; 28 celá matka] celý obraz své matky] celý obraz matky její; 28—29 každé její hnutí] každý její *nečitelné slovo, M. Novotný čte* tah; 31 proti *až* příteli] s podvodným tím přítelem; **368**, 1 <je> vyhrál; 4 co by se byl] co se měl; 25 přichází] jde; 31 Setkání se zde s Molièrem.] S Molièrem setkati se zde. *přijátá oprava*; 32 skrejte] skryjte; 34 Jestí *až* Armandy] Jsou to obleky Armandy; **369**, 2 šaty] šatmi *přijátá oprava*; 6 vchází volným] přichází zvolným; 9 <převlekat>

přestrojiti; 10 <Ach> Ah; 12 dnešního večera] v dnešní] dnes ve;
 15 prázdné divadlo] prázdný dům; 18 tak příliš prázdné] tak málo
 obsazené] tak špatně; 20 Toho *až* bezplatné] Svobodné jen *přijatá
 oprava*; 23 bezplatný] svobodný *přijatá oprava*; 25 Jsem jako na trní]
 Stojím jako na uhlí] Jsem jako na uhlí; 27—28 všechny *až* záповědi]
 následky, které následují záповěd kusu; 29 vše] všecko; 32 ohlušiti
 svůj cit] cit svůj ohlušiti; **370**, 7 je *až* zahanbující] sama *atd.* je *přijatá
 oprava*; <výtvory> vyvěšuje; 10 Spolky] Tvoříce spolky] Sestoupí
 do spolku; 12 v kavárnách <je vidíš>; v koridorech] v koridorách;
 14 někdy *až* pomoc] někdy k pomoci přichází *přijatá oprava*; 20 zma-
 řiti] zmarniti; 28 že <jiný te> nenosím; 30 <šat> oděv; 31 praví, že
 mám] zdá se jim býti; 34 <tak> jsem; **371**, 20 neplatí <vchodné>;
 k tajnostem] k oněm tajemstvím; 33 tajemnou] tajuplnou; 37 <ctitelů>
 zbožňovatelů; **372**, 19 na levé straně] vlevo; 28 v šatu *zde hvězdička a i.
 m.* in offener Tracht (originálu stojí); **373**, 2 hadí plemeno] Hadice (?);
 6 nevíta] nepřivítá; 7 to nemilé snad bude] nemilé to bude; 8 málo si
 ho všimá] která koketně; 10 <Jako každý polní vůdce má i> Vaše
 Majestátnost <udržela smysl pro>; 19 je to táž] do též; jsem sedával]
 sedával jsem *přijatá oprava červenou tužkou*; 20 <Vaše káz> když jste;
 21 kázání] kázně; vpravdě] opravdu; 25 <Že> Myslím; Molière
 sedí] sedí Molière] Molière sedí; 36 že je ta] že ta *atd.* z lepších je
přijatá oprava červenou tužkou; **374**, 4 přednesl by] by přednesl; 7 Nemiluji]
 Nerad mám; 16—17 co se *až* v Tartuffu] který se skvíti měly zítra v Tar-
 tuffu] který se měly zítra v Tartuffu skvíti *přijatá oprava*; 24 Vaše Maje-
 státnost] Vaší Majestátnosti; 25 jestli se komu líbím] zdali se líbím;
 29 Živé účastenství, jakého] Účastnost, které jsem] Zajímavost,
 kterou jsem; 35 kdyby *až* býval] kdyby v srdci vašem citu takového
 pro mne bývalo *přijatá oprava červenou tužkou*; **375**, 5 muselo urážet]
 urážet muselo *přijatá oprava červenou tužkou*; 6 když byl] poprvé; 9 se mi
 zdálo] zdálo se mi *přijatá oprava červenou tužkou*; 10 lhostejnou] lho-
 stejná; <a> někdy; 21 ujal] ujmul *přijatá oprava červenou tužkou*; později]
 sám se; 27—28 žarlí *až* stěží] žarlí a s kým? Se všemi snad, ale se mnou
 stěží *přijatá oprava červenou tužkou*; 32 Že ubližují?] Ubližují?; **376**, 2 jen
až něčemu] jen v jistotě byl — zde mohl bych se něčemu *přijatá oprava
 červenou tužkou*; 5 je] je-li; **377**, 7 Obecenstvo kolikráte netuší] Netuší
 kolikráte obecenstvo *přijatá oprava červenou tužkou*; 14 budu očekávati]
 očekávati budu *přijatá oprava červenou tužkou*; 19 počne hráti] hráti
 počne *přijatá oprava červenou tužkou*; 24 kdybych *až* státi] kdybych šťast-
 ným státi se měl *přijatá oprava červenou tužkou*; 28 šátku] šátek; 36 <Šátek>
 Šátku?; **378**, 13 je jediný] jediný je *přijatá oprava červenou tužkou*; 17 Co]
 Cože; 26 ztrne; stranou] stranou. Stojí ztrnulý] stranou. Ztrnulý;
379, 8 s šátkem] se šátkem; 10 S šátkem] Se šátkem; <To jsem> Na
 to; Na to jsem zapomněl] Na to zapomněl jsem *přijatá oprava červenou
 tužkou*; 12 aniž *až* činiti] aniž potřebovala byste jakéhos násilí si činiti]
 aniž byste si *atd.* *přijatá oprava červenou tužkou*; 14 tedy se <lest>; 18 Jak

<vyjde>; 19 pustí se *až* tleskajíc] smějíc se zatleská; 25 <Jsem u vytržení —> Radost; 31 přestávka] pauza *přijátá oprava červenou tužkou*; 380, 2 se nastrachovala] nastrachovala se *přijátá oprava červenou tužkou*; 9 Je prý] Má býti *přijátá oprava červenou tužkou*; 10 stává se] je; 20 Vysvobodím vás] Já vás vysvobodím; 20—21 byl *až* rodičů] moje rodiče znal; 23 Oblékne] Dá oboje; 24 <Tak> Provedu; 28 spravedliví *až* musí] odříkati víry se musí spravedliví *přijátá oprava červenou tužkou*.

Jednání páté

381, 12 Podařila se] Podařena je *přijátá oprava červenou tužkou*; se *m.* je *oprava editorova*; Kde jen <Madeleina vyslídila>; 13 dělaná *až* Tartuffa] pro Tartuffa dělána byla; 15 ale] ne; 17 a <kom> při; 21 je] jest; 22 za látku] látku *přijátá oprava červenou tužkou*; 29 odpočinutím] odpočívati *přijátá oprava červenou tužkou*; 30 zavře se za ním] za ním se zavře; 382, 7 naplňuje se] bude plné; 14 na <ad> právníky <oka>; 16 vzal] chtěl; 17 <Přišli jsme> Neštěstí; 20 v hlubokomyslném <něčeho> rozpočítá<vá>ní; 23 Vypočítáváš] Počítáš; 25 ke dvěma tisícům lidí] na dva tisíce hlav *přijátá oprava červenou tužkou*; 27 <Za> kolik; 27—28 vkus *až* bude] vkus zajíti, při takovémto počínání bude; 31 jako <je> dnes; 36 původní] originální *přijátá oprava červenou tužkou*; 383, 9 přese] nade *přijátá oprava červenou tužkou*; 29 před dvanácti] proti Lamoi~; 384, 6 Divím se] Divím, divím se *přijátá oprava červenou tužkou*; 8 cti] té cti *přijátá oprava červenou tužkou*; 17 že <se při>; 28 Duplessisové] Duplessové; 31 <která> co dnes; 36 V <list> spisech; 385, 17 Molièrova] Molièra *přijátá oprava*; 21 zavře] spadne; 27 na <div> jevišti; jízlivé té satiry] satiry té; 28 při <scénách> p jistých; 32 nebyl slyšel] byl neslyšel; 386, 1 Tudy musí jíti] on musí tudy jíti; 18 <je prý> slyším; 19 v něm] v tom; 27 chtěl šetřiti úradů] úrady <šet(?)> šetřiti chtěl *přijátá oprava červenou tužkou*; 29 chtěl šetřiti lékařů] lékaře šetřiti chtěl *přijátá oprava červenou tužkou*; 31 chtěl šetřiti notářů] notáře šetřiti chtěl *přijátá oprava červenou tužkou*; 33 chtěl šetřiti akademiků] akademikové šetřiti chtěl *přijátá oprava červenou tužkou*; 387, 11 <Nerokaťte mne> Chcete; 13 vám náramně slušeti, až se] velkolepý, až vaše; 14 kterých] které; 26 přechází sem tam] sem tam přechází; 388, 8 přišel president] president přišel; 10 se podívat mu do očí] se mu do očí podívat; 16 <Zdáte se býti mrz> Jste; 18 svým] mým; 389, 7 nějaká osobní narážka] nějaký osobní potah (?) *M. Novotný čte protest*; 16 svobodnou] svobodná; 20 vaše] snad; vydal protest] protest vyhotovil; 23 sedne <si>; 30 <v okamžení oznámím> poručím; se opona spustila] opona spadla; 390, 2 pověditi] sděliti; 6 Elmířině] Elmířiném; 28 vystoupí] vystoupila; 391, 1 potlesk] aplaus; 6 se opona spustit] opona spadnout; 15 Tleská se] Tleskání; 28 čeho] co; 392, 26 <sloužití> za posměch; 29 Jsem tvoje svědomí] Svědomí tvoje jsem; 393, 1 jsou hlasy] hlasy jsou; 2 které teprv] který se teprv; 4 <stojím>

před; 36 učiniti chci] chci učiniti; 394, 4 není tvoji] tobě nejsa; 8 Znáti že mne] Poznán že budu; 20 <tak> Lamoignone; při lži] při černých mocnostech noci; 28 tací] to; muži] svatí potměšilci; 395, 10 že <mohu>; Francouzsku <ukázati>; 11 že <ctím>; 23 vymínky] vyjímky; 25 moje sestry] sestry moje.

Třetí drama, *Vláda a láska*, je překlad historické hry z r. 1856 *La Florentine* od polsko-francouzského spisovatele Karla Edmonda Chojeckého. Jeho premiéra byla v Novoměstském divadle 10. června 1860. Tiskem vyšel překlad až po smrti Boženy Němcové v 38. svazku Pospíšilovy Divadelní bibliotéky r. 1863, ale jako překlad dr. Frant. Lad. Riegra (proč jej vydává Rieger jako překlad svůj, není dosud vysvětleno). Naše vydání má za základ opis překladu zachovaný pod signaturou 382 v archivu Národního divadla. Dnes je uložen v archivu Národního musea pod signaturou 294. Je to kartonový sešit formátu 26,5 × 20,5 cm. Na štítku sešitu je tento text: *Vláda a láska aneb Matka v zápasu s dcerou. Činobra v 5 jednání od F. Kruzskeého, překlad od B. Němcové*. Titulní list se nepatrně odchyluje: *Vláda a láska aneb Matka v zápasu s dcerou. Činobra v pateru jednání. Z francouzského od Fr. Kruzskeého*.¹ *Překlad od Boženy Němcové*. — Slova *Z francouzského*, *Překlad od* jsou tužkou škrtnuta, za jménem autorovým je tužkou připsáno *přeložila a y* ve slově *Boženy* je tužkou přepsáno na *a*. Pod jménem překladatelčiným je tužkou poznámka: *Pan Ponocný od oldenburgské jakožto host Gaston de la Force*. Zdá se, že opravy i přípisek tužkou jsou provedeny rukou Němcové.² Za poslední stránkou je vevázáno místodržitelské povolení z 11. července 1859, že se drama smí hrát na pražské české scéně pod podmínkou, že budou vypuštěna dvě závadná místa. V našem vydání je to na str. 410, ř. 19–21 (*Dům rakouský nám krom tobo působí veliké nesnáze — zvláště v Italii*) a na str. 474, ř. 18–30 (od slova *Nezapomínejte až do konce Eleonořiny řeči*). Rukopis je psán švabachem vypsanou opisovačskou rukou. Nadpisy a zpravidla i jména osob jsou psány latinkou. V sešitě je mnoho škrtnutí, hlavně tužkou, ale také mnoho přípisů, ať švabachem nebo latinkou; nezdá se však, že byly provedeny rukou Boženy Němcové, všechno jsou patrně zásahy režiséra nebo snad i nápovědy. (Protože nejde o rukopis Boženy Němcové, nýbrž o opis, někdy dost nedbalý, neuvádíme tyto změny a opravy ve zvláštním seznamu, jak jsme učinili u Právzoru Tartuffa.)

¹ Zůstává záhadou, proč je tu jako autor jmenován Fr. Kruzskeý, jméno jinak naprosto neznámé. Není vyloučeno, že jde o nějaké zkomolení těžko čitelného opisu. Viz také M. Novotný, *Tři práce těžkých let*, Dílo Boženy Němcové XII, 1929, str. 298.

² Viz M. Novotný, *Tři práce zlých let*, Dílo Boženy Němcové XII, 1929, str. 294.

Honba na lva. Vyšlo v obrázkovém časopise Zlaté klasy 1854 (díl II, str. 242—244). Francouzská předloha není známa a není známa ani předloha německá, podle níž Němcová pravděpodobně látku zpracovala.

Volkssagen aus der altslovinischen Mythologie. Vyšlo v časopise Kritische Blätter für Literatur und Kunst, redigovaném I. J. Hanušem roku 1858 (II. ročník, sv. 2), a to: 1. a 2. pověst v čísle 23 (str. 237—238), 3. pověst v čísle 25 (str. 285—287) a 4. pověst v čísle 26 (str. 310—311). Otiskování bylo zahájeno redakční poznámkou: „Wir glauben uns auch deutsche Mythologen zu verbinden, wenn wir sie aufmerksam machen auf folgende slavische Volkssagen (Neven, Nr. 4, S. 60, 61) in der Übersetzung der Frau Božena Němcová.“ Trdinovo podání vyšlo roku 1858 v 7. ročníku časopisu Neven, který vycházel v Rjece za redakce J. V. Dobrinoviće a V. Pacela. Ve 4. svazku (str. 60 až 61) vyšly první tři pověsti, v 5. svazku pak část čtvrtá. Pověst o Kurentovi má v originále dvě části, z nichž Němcová přeložila pouze první. Podobně jako u pověsti o Kurentovi je v originále i u ostatních pověstí údaj, odkud je sběratel zaznamenal, a to u první a třetí „*čuo u Mengšū*“ a u druhé „*čuo u Šiški do Ljubljana*“. Němcová tyto údaje neuvádí, pouze u čtvrté pověsti překládá volně autorskou poznámku „*Es gibt viel Sagen...*“

V majetku Mojmíra Helceleta v Brně je uchován rukopis překladu sedmé povídky šestého dne Boccacciova Dekameronu. Rukopis je psán sice Boženou Němcovou, ale autorství překladu je sporné. Podle dopisu I. J. Hanuše J. Helceletovi z 20. února 1851 jde o překlad manželky lékaře Václava Staňka Karoliny: „Zaměstnává se prý paní Staňková v Praze překládáním známého Ti spisovatele a na důkaz posílám Ti jednu z bájí jeho. Nejsou-li to mystérie jakés.“ Poslední větu vysvětluje Miloslav Novotný (Život B. Němcové II, str. 387) jako narážku na to, že překladatelkou je ve skutečnosti Němcová. Důkazy pro to ovšem nejsou. Němcová mohla cizí překlad pouze opsat. Příklad je velmi vyspělý a svědčí o tom, že jeho autorem nebyl začátečník. Zcela původní je první odstavec, který překlad uvádí jako samostatnou povídku. Není totiž ani v italském originále, ani v německých soudobých překladech, podle nichž je český překlad pravděpodobně pořízen. Příklad je podle citovaného dopisu Hanušova Helceletovi, k němuž byl přiložen, z konce roku 1850 nebo ze začátku roku 1851, a zní:

Krásná věc to, komu dán dar vtipu a výmluvnosti; avšak teprv tenkrát nabývá vysoké ceny, když ho umí člověk v pravý čas šikovně upotřebit. Tímto uměním <velmi (?) nadána byla> vládnout uměla paní, o které povídka ta jedná, a sice tak, že nejen posluchačům rozkošnou zábavu způsobila, ale i sebe od smrti ohavné osvobodila.

V jedné zemi panoval před časy zákon, <nejen> přísný a <le i> nespravedlivý. Tímto zákonem k smrti na hranici odsuzovány byly ženy

nejen takové, které ze ziskuchtivosti mužům se zaprodaly, nýbrž i takové, které z přirozené slabosti chybily. V čas, když zákon ten ještě v plné platnosti byl, přihodilo se, že jedna krásná, urozená a velmi zamilovaná paní, jménem madona Filippa, od svého muže Rinalda Pugliesi v náručí Lazarina Guazzaglio, krásného a šlechtného mladíka ze sousedstva, kterého ona velmi milovala, přistížena byla.

Když to Rinaldo spatřil, tak náramně se rozzlobil, že sotva zdržeti se mohl, by je oba nezavraždil. On by to byl také bezpochyby udělal, kdyby přitom nebylo i o jeho vlastní život šlo. Ačkoliv první výbuch zlosti v sobě udušil, přece tak dalece přemoci se nemohl, neobrátili se k zákonu zemskému, <kter> věda, že manželku k smrti odsoudí, k čemu se smělosti mu nedostávalo. On měl důkaz postačitelny proti ní v rukou, žaloval ji příštího jitra u soudu a předvolat ji nechal. Paní ta byla vysokomyslná, jakoužto vlastnost mívají obyčejně ženy povahy vášnivé; i nenechala se příbuznými svými zdržeti dostaviti se osobně k soudu a raději upřímným vyznáním viny své vydat se chtěla na smrt, než by útekem vydala se do vyhnanství bezectného a tím milenci svému hanbu dělala. Když tedy v četném průvodu paní a pánů, kteří vesměs radili, by lhala, před soudce vstoupila, ptala se mírně a pevným hlasem, co žádají.

Soudce při pohledu na její nevšední krásu, ušlechtilé chování a při neohroženosti, jakou ve své řeči projevovala, pohnut jsa, začínal brát na ni velkého účastenství, i přál vroucně, by nepřiznávala se k něčemu, <co k> čím by donucen byl k smrti ji odsoudit. An ji však dle své povinnosti vyslyšet musel, řekl tedy jí: „Madono, zde vidíte manžela vašeho, který stížnost si vede, že vás s jiným mužem přistíhl, a pročez ode mne žádá, bych vás dle zákonu k smrti odsoudil. Já to však dříve učinit nemohu, dokud vy sama vinnou byste se neuznala. Rozvažte tedy dobře odpověď vaši a potom mi řekněte, zdali to pravda, z čeho vás muž váš viní.“ — S veselou tváří a bez nejmenší rozpacitosti odpověděla paní: „Pravda je to, že Rinaldo můj manžel <je> a že mne včera večer v náručí Lazarina přistíhl, kterého vroucně miluju, a pročez také zapřít nechci, že jsem s ním mnoho rozkošiplných hodin <strávila> zažila. Než bude i vám známo (*přiv.* to vám i bude známo), že není žádný zákon jednostranný, nýbrž že se dle úmluvy a po svolení všech těch uzavřít má, kteří mu nápotom poslušni býti musejí. Na toto pravidlo se však při tomto zákonu žádný ohled nebral, anť se <nás> při jeho ustanovování po našem mínění nikdo neptal, a přece zákon ten nás ubohé ženy nejvíce tíží. Pročez je to nanejvýše nespravedlivý zákon. Chcete-li ho však k <zk> záhubě mého těla a vaší duše i u mě v platnost uvést, musím se moci podrobit. Než mne ale odsoudíte, žádám vás, byste mi tu malou službu prokázal a mého manžela zeptal se, zdali jsem mu kdy zápornou odpověď dala a zdažli nebyla jsem vždy hotova na první jeho pokynuti býti mu po vůli?“ — Rinaldo nečekal, až by se ho soudce tázal, dobrovolně dal svědectví manželce své, že v každou dobu

volna a připravena byla poslechnouti jeho. — „Nuže tedy, pane soudce,“ řekla na to paní, když tedy manžel můj vždy obdržel ode mne, čeho si žádal a co mu rozkoš působilo, co jsem měla dělat s ostatním? — Měla jsem to snad předhodit psům? — Nebylo-liž to rozumnější, věnovat to muži šlechtnému, který více mne <miluje,> než sám sebe miluje, nežli abych bezpotřebně zkazit to nechala?“¹ — K výslechu tak vznešené dámy sešlo se skoro veškeré obyvatelstvo města, a když slyšeli tuto veselou otázku, zvolali jednohlasně: „Pravdu mluví paní, dobře má!“ <K> A nežli se rozešli, <byl> zmírnili na návrh soudcův zákon ten a uzavřeli, by budoucně platil jen proti takovým ženám, které za peníze staly by se mužům svým nevěrné. Rinaldo zahanben odstranil se a paní, která říkajíc z mrtvých vstala, svobodně a vesele domů se vrátila.

¹ V Čechách se říkává: Měla jsem to snad svatému Petru na talíři obětovati.

Poznam. překladatelkyně

*

Svazek se řídí jako ostatní svazky Spisů Boženy Němcové edičními zásadami Národní knihovny a Knihovny klasiků, a to jak u původních prací, tak u překladů.

Při zpracovávání časopiseckých nebo knižních tisků jsme nebyli kromě drobnějších pravopisných úprav nuceni sáhnout k úpravám. Podstatnějších úprav však bylo zapotřebí při přepisování rukopisů, zejména rukopisných náčrtků nebo fragmentů, ke kterým nás opravňovala i povaha těchto rukopisů: jsou většinou psány nachvat, o čemž svědčí časté škrty, rozkolísanost v kvantitách a proti tiskům u Němcové neobvyklé nedodržování interpunkce. Touto povahou se zvláště vyznačuje rukopis románového fragmentu Urozený a neurozený, kde jsme museli také sami zavádět odstavce. Poměrně nejvíc úprav si vyžádal překlad Vlása a láska, jehož rukopis — opis — je místy dosti nedbalý; opisovač nekladl příliš velkou váhu na kvantitu samohlásek — i když tu máme na zřeteli rozkolísanou kvantitu dobovou — a rovněž interpunkce nebyla jeho silná stránka. Sjednotili jsme tu psaní tří teček a pomlčky a zavedli všude pomlčku, neboť psaní tří teček tu bylo zcela libovolné a neorganické. Stejně jsme vypustili — rovněž i v Pravzoru Tartuffa — řadu pomlček na konci vět, jestliže nebyly funkční. Zachováváme však hojný způsob neoddělovat čárkou citoslovce, příslovce nebo zájmena od vokativů (*ah Rizzi, ano madona, nikoli paní má, opravdu milostpane, zde pane můj, vy paní*), po případě citoslovce od imperativu nebo věty (*nuže rozpomeňte se, ob nemluw mi tak*).

Kvantitu samohlásek odchylnou od dnešního spisovného usu jsme zachovávali všude tam, kde jsou pro to důvody, na příklad v osobním usu autorčině, v lidové mluvě a pod. Tak ponecháváme *chatra, chvalabohu, prostopašník, objímajíc, políbí, poprvé, pomucka, příliš, vybuch, vysluní; láska-vost, zástupitel, mstitel, pojistiti, použije, přichystat, přijde; kolísání večer* —

večer, divadlo — *divadlo*, jeviště — *jeviště*, žárlivost — *žárliivost* atd. Opravili jsme však kvantitu ve slovech jako *blupak*, *jonak*, *slava*, *vlada*, *zkaža*, *vevoda*, *kvasek*, *paklik*, *přitel*, *skutečnost*, *šibenice*, *muž* na *blupák*, *jonák*, *sláva*, *vláda*, *zkaža*, *vévoda*, *kvásek*, *paklík*, *přítel*, *skutečnost*, *šibenice*, *muž* atd.

V psaní cizích vlastních jmen jsme opravili sporadické chyby a kolísající psaní sjednotili na jednu podobu. Opravili jsme na příklad *Tonneguy-Duchatel* na *Tanneguy-Duchâtel*, *Soisson* na *Soissons*, sjednotili *Chaumes* a *Chaumet* na *Chaumes*, *Markéta* a *Marketa* na *Markéta*, nikoli však *Beatrice* a *Beatrix* nebo 2. pád *Duplessise* a *Duplessa*, příd. jméno *Duplessisův* a *Duplessův*, *Béjartová* a *Béjartova* a j.

Slova cizího původu jsme normalisovali, ponechávali jsme pouze odchylky odpovídající dobové výslovnosti (*Exelence*, *engažovati*, *karúsel* atp.); u slova *brožurka* jsme se vrátili k původnímu psaní autorčinu a nepřijali opravu na *ř*, provedenou zřejmě pod vlivem německé výslovnosti, neboť oprava je nám důkazem, že se v češtině vyslovovalo *ž*. Podle současné normy jsme upravovali i pravopis německých slov. Výrazům srbocharvátským, slovinským a bulharským v oddílu Z jižních zemí slovanských, autorkou velmi často bohemisovaným nebo slovakisovaným, jsme ponechávali původní, autorčinu podobu: *žegnanie*, *jakati*, *glodek*, *skrul*, *binškoštech*, *domáci pjevac*, *zmij*, *va istina*, *polazovati*, *spasuj sa*, *u glavu*, *v kratunkie vodie* atd.; opravili jsme však *dečna*, *vdana*, *oženina* (na str. 69) na *dečna*, *vdava*, *oženiva*, neboť je považujeme za tiskové chyby vzniklé chybným čtením rukopisu. Totéž platí pro výrazy slovenské.

Po stránce tvaroslovné jsme opravili 2. pád plurálu *rodiču* na *rodičů*, pádové koncovky substantiv typu *píseň* — *kost* (4. p. *večeři*, *rolí*, *seslí*) a číslovek (*pětí*, *osmí*). Opravili jsme 4. pád *hosté* (41, 22), *Němci* (53, 12), *muži* (59, 28), *jezoviti* (61, 13), *lidé* (75, 32) na *hosty*, *Němce*, *muže*, *jezovity*, *lidi* a shodu na str. 36 *v každém šlechtickém domě* m. *šlechtickým*, 82 *jsou staří a větší* m. *vetší*, 143 *ženy, které si i plátno...* *tkají* m. *který*, 147 *paní...* *které tak se služebnictvem zacházejí* m. *který*, 156 *Mužští též tak jsou placeni* m. *placeny*, 158 *mnoho venkovských děvčat, které...* *tam jdou* m. *kterí*; ponecháváme však typ *bladové volky* (165). Dále jsme opravili 2. pád *Němečka* m. *Němečky* (167), *mezi čtyrma očima* m. *oči* (286, 19), přechodníky *měsíc náhle vyjde svítě* m. *svític* (226, 24), *Pavel... zůstane nepokojně se obližjeje* m. *obližjejc* (232, 9), *Markéta volajíc* m. *volaje* (449, 32), *odcházel... záře radostí* m. *zářic* (472, 27), *když se... vrátili řkouce* m. *řkouc* (492, 7). — Absolutně užívané zájmeno vztažné *ježto*, *jenž* neměníme na tvary shodné. Na rozdíl od předcházejících svazků jsme rozepsali vedle méně běžných zkratk i zkratky jako *r.*, *na př.* (pokud se neuvádí nějaký delší výčet).

Textové opravy byly provedeny na těchto místech (zkratka M. N. označuje opravy shodné s vydáním Miloslava Novotného):

44, 19: *Terezka se upejpala* m. *Terezka upejpala*;

- 58, 14: Voják ale *vzpomněv si* na sedláka m. ...*vzpomněl si*...;
- 90, 30: Dítě od té doby matky nevidělo a *žena* do dnešního dne se prý po světě plazí m. ...nevidělo a do dnešního dne...;
- 154, 1: *Jenom* potřeba m. *Jeden*...;
- 154, 28: několikero druhů *cizopásmých* ovocných stromů m. ...*cizopasných*...;
- 225, 11: proč *se*...nic nepovídá m. proč *si*...;
- 266, 25: *Předešlé* m. *Předešli*;
- 313, 29: *François* m. *Françoisa* (M. N.);
- 316, 32: *Lamoignonovi* m. *Lamoignovi* (totéž str. 351, 22; M. N.);
- 322, 4: že ...odcizena byla m. že ...*se* odcizena byla;
- 323, 15: *by* ho zdrtila m. ho zdrtila (M. N.);
- 333, 18: Výstup *šestý* m. ...*sedmý*;
- 350, 13: přibližuje se Elmíře s dvojsmyslným úmyslem m. ...dvojsmyslným úmyslem;
- 362, 24: *se* slzavým okem m. slzavým okem (podle opravy rukopisu cizí rukou);
- 365, 16: *Madeleine* m. *Mathieu* (M. N.);
- 367, 29: (*Nablas*.) Ale pověz mi m. Ale pověz mi (M. N.);
- 381, 12: Podařila *se* m. Podařila *je*;
- 407, 14: A kde *ji* vzít? m. ...*je*... (M. N.);
- 408, 6: Italiánka co *do* mstivosti m. Italiánka co mstivosti;
- 9: Když *ji* vidím usmívati *se, tu již* m. Když *ji* vidím usmívati *se tu, již* (M. N.);
- 413, 35: dovedu zprostit krále i *ji* m. ...i *ji*;
- 418, 11: s úsměvem m. úsměvem (M. N.);
- 419, 23: než po *mé* smrti m. než po smrti (M. N.);
- 420, 4: *čirá* pravda m. *cizá* pravda;
- 426, 18: do síně *poradní* m. ...*požadní* (M. N.);
- 448, 8: *Beatrici* m. *Beatrixi* (totéž na str. 449, 16);
- 450, 20: *paní* Markéto m. *panno* Markéto;
- 451, 2: *abyste* *ji* upokojila m. *abych* *ji* upokojila;
- 453, 4: *Je-li* vám více líbo m. *Je* vám...;
- 456, 29: Požádám ...o *váš* horoskop m. ...o *náš* horoskop;
- 459, 16: vrhne *se* ke kolenům m. vrhne ke kolenům;
- 462, 27: nechte mě s ní *sama* m. ...*samu* (M. N.);
- 464, 9: uchopiti *se věci* m. ...*více* (M. N.);
- 465, 27: *Chcete-liž* tak m. *Chce-liž* tak (M. N.);
- 472, 37: o našich nehodách m. v našich nehodách;
- 473, 12: Pont de l'Arche m. Pont de Arche (M. N.);
- 27: *spojit svazky* nerozpustnými m. *spojit s svazky* nerozpustnými (M. N.);
- 34: stranou s netrpělivostí m. stranou netrpělivostí (M. N.);
- 474, 26: *Ukažme* m. *Važme* (M. N.);
- 482, 29: Výstup *sedmý* m. ...*osmý* (M. N.);

- 485, 24: žaluje...s takovou neohrožeností m. žaluje ...takovou neohrožeností (M. N.);
 486, 11: *Machiavelli* m. *Machinoli* (M. N.);
 487, 21: *nadmíru* m. *na míru* (M. N.);
 490, 24: Protože jste mne *udala* z čarodějství m. Protože jste mne z čarodějství;
 493, 16: *a* jméno tu m. *o* jméno tu (M. N.);
 499, 11: snažím se, *abych* ...proniknul m....*aby* ...;
 504, 18: Hütet euch vor *dem* See! m. ...vor *der* See!